

**ANAYASA MAHKEMESİNİN 30.05.2019 TARİHLİ PİLOT KARARI
(Y.T. KARARI) İNCELEMESİ VE SINIR DIŞI KARARINA KARŞI
ETKİLİ BAŞVURU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Nimet ÖZBEK*
Döndü KUŞCU**

ÖZ

Anayasa Mahkemesi, Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında korunan bir temel hakkın ihlalinin yapısal bir sorundan kaynaklandığını ve bu sorunun benzer nitelikte başvurulara yol açacağını tespit ederse pilot karar uygulamasını başlatabilir. Anayasa Mahkemesi bu bağlamda ilk pilot karar uygulamasını başlatmıştır. Pilot karar uygulamasına neden olan yapısal sorun, sınır dışı edilmelerine karar verilen belli yabancılar açısından etkili bir yargı yolu olmamasıdır. Bu sebeple Anayasa m.40'ın ihlal edildiği tespit edilmiştir. İhlal bir uygulamadan yahut kanun hükmünün yanlış yorumlanmasından değil, bizzat kanun hükmünden kaynaklanmaktadır. Çalışma kapsamında Anayasa Mahkemesinin pilot karar uygulamasına esas alınan Y.T. başvurusu incelenecek ve pilot karar uygulamasının sebepleri ve muhtemel sonuçları hakkında görüş ve öneriler bildirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Pilot Karar, Anayasa Mahkemesi, Sınır Dışı, Bireysel Başvuru, Etkili Başvuru.

**THE REVIEW OF PİLOT JUDGMENT (Y.T. DECISION) BY THE
CONSTITUTIONAL COURT DATED ON 30.05.2019 AND AN ASSESSEMENT
ON THE EFFECTIVE APPLICATION AGAINST THE DEPORTATION
ORDER**

ABSTRACT

If the Constitutional Court finds a violation of fundamental rights that is protected under the Constitution and the European Convention on Human Rights is stemmed from a structural problem and it determines that this problem will lead to similiar applications can initiate a pilot judgment procedure. In this sense, the

* **Doç.Dr.**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi. **E posta:** Nimet24@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5380-7778

** **Arş. Gör.** Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı.
E posta: Kuscudondu1@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9619-6540

DOI : 10.34246/ahbvuhfd.775437

Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih : 25/09/2019

Yayınlanmasının Uygun Görüldüğü Tarih: 11/06/2020

Constitutional Court has initiated first pilot judgment implementation. The structural problem leading to the implementation of pilot judgment that has no effective remedy for certain foreigners who have been deported. In this respect it has concluded that the Constitution has violated Article 40. The violation is not arised from an application or misinterpretation of the law rather from the provision of the law itself. Within the scope of the study, the application of Y.T., which is based on the pilot judgment application of the Constitutional Court will be examined and will be tried to provide an opinion on possible consequences.

Key Words: *Pilot Judgment, Constitutional Court, Deportation, Effective Remedy, Individual Application.*

GİRİŞ

Sınır dışı etme; her devletin kendi ülkesinin düzenini ve güvenliğini korumak amacıyla, davranışları tehlikeli görülen yabancıları¹ ülkeden çıkarmaları olarak tanımlanmaktadır². Devletler, yabancıları sınır dışı etme konusunda münhasır yetkiye sahip olmakla birlikte³ bu yetki, uluslararası anlaşmalarla, ulusal mevzuat hükümleriyle ve uluslararası nezaket kuralları çerçevesinde kısıtlanabilir⁴.

Türkiye'nin taraf olduğu pek çok sözleşme⁵ yabancıların sınır dışı edilmelerine ilişkin hükümler içermekle birlikte bunlar arasında en

¹ Anayasa'nın (RG.09.11.1982, Sa.17863) 23. maddesinin 6. fıkrasına göre "vatandaş sınır dışı edilemez ve ülkeye girme hakkından yoksun bırakılamaz". Sınır dışı etme sadece yabancılar açısından alınabilecek idari bir tedbirdir. Türk vatandaşları hakkında sınır dışı etme kararı alınmaz.

² BİRSEN, s. 105; YÖRÜK, s. 65; BERKİ, (1956) s. 145; SEVİĞ/SEVİĞ, s. 256; SEVİĞ, (1981), s. 2; BERKİ, (1966), s. 176; SEVİĞ, (1983), s. 275; EKŞİ, (2018), s. 99; ÇELİKEL/ÖZTEKİN GELGEL, s. 127.

³ ALTUĞ, s. 125.

⁴ KABAALIOĞLU/EKŞİ, s. 503; AYBAY, (2005), s. 228.

⁵ Yabancıların sınır dışı edilmesine ilişkin hükümler içeren sözleşmelerden bazıları şunlardır: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 4 ve 7 No'lu Protokoller (7 No'lu Protokol için bkz.: RG. 10.04.2016, S. 6684, 4 No'lu Protokol Türkiye tarafından 19.10.1992 tarihinde imzalanmış olmakla birlikte onaylandığının uygun bulunduğu dair Kanun henüz Resmi Gazetede yayınlanmamıştır), Avrupa İkamet Sözleşmesi (RG. 17.09.1989, Sa. 20285), Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi (RG. 05.09.1961, Sa. 10898), Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (RG. 18.06.2003, S. 25142).Bahsi geçen sözleşmelerde yer alan sınır dışı işlemi ile ilgili düzenlemeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KABAALIOĞLU/EKŞİ, s. 506-509; ÇİÇEKLİ, s. 166-169.

önemli sözleşmelerden biri Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS veya Sözleşme)⁶'dir. Anayasa m. 19 ve Sözleşme m. 5 uyarınca herkes kişi dokunulmazlığı ve hürriyetine sahiptir ancak yabancıların sınır dışı edilmesi kişi dokunulmazlığının istisnasını oluşturmaktadır⁷. Yine AİHS m. 13 ve Anayasa m. 40 uyarınca, temel hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes ulusal bir merci önünde etkili bir başvuru yoluna başvurma hakkına sahiptir. Bu kapsamda sınır dışı edilen kişilere, tarafsız ve bağımsız ulusal mercilere başvurma olanağı tanınması ve başvurunun uygun usullerle incelenmesi ve değerlendirilmesinin yapılması gerekmektedir⁸.

Yabancıların sınır dışı edilmesine ilişkin hükümler, hukukumuzda Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)⁹ ile düzenlenmiştir. YUKK'a göre haklarında sınır dışı kararı¹⁰ alınan yabancılar, kararın kendilerine tebliğ edilmesinden itibaren on beş gün içerisinde idare mahkemesine başvuruda bulunabilirler ve idare mahkemesi bu başvuruyu on beş gün içerisinde sonuçlandırır ve mahkemenin verdiği karar kesindir (m.53/3). Kural olarak bu on beş günlük süreler boyunca yabancı sınır dışı edilemeyecektir. Yani sınır dışı kararına karşı yargı yoluna başvurulmuş olması sınır dışı kararının icrasını durdurmaktadır. Ancak bu kurala 2016 yılında 676 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK)¹¹ ile getirilen istisnaya göre, YUKK m. 54/1,*b,d,k* bentleri ve m. 54/2 kapsamında haklarında sınır dışı kararı alınan yabancılar açısından sınır dışı kararı her an icra edilebilecektir.

Çalışmamıza konu olan kararda¹² Y.T. hakkında, YUKK m. 54/1,*d* bendi kapsamında kamu düzeni, kamu güvenliği ve kamu sağlığı açısından

⁶ Türkiye, AİHS'yi 4 Kasım 1950 tarihinde imzalamıştır. 10 Mart 1954 tarih ve 6366 sayılı Onay Kanunu, 19 Mart 1954 tarih ve 8662 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanmıştır. Onay belgeleri, 18 Mayıs 1954 tarihinde Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'ne tevdi edilmiş ve AİHS, Türkiye açısından bu tarihte yürürlüğe girmiştir.

⁷ AİHS m.5/1'e göre hiç kimse yasanın ön gördüğü haller dışında ve usulüne uygun olmandan özgürlüğünden yoksun bırakılamayacaktır. AİHS m.5/1,f bendine göre ise yabancının "...hakkında derdest bir sınır dışı ... İşleminin olması nedeniyle yasaya uygun olarak yakalanması veya tutulması" mümkündür.

⁸ AYBAY, (2005), s. 97.

⁹ RG.11. 04. 2013, Sa. 28615.

¹⁰ YUKK m. 53/1'e göre sınır dışı etme kararı Göç İdari Genel Müdürlüğü'nün talimatı üzerine yahut re'sen valilikler tarafından alınır.

¹¹ 03.10.2016 tarihli 676 sayılı "Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname", RG. 29.10.2016, Sa. 29872.

¹² Y.T. Kararı, Başvuru No: 2016/22418, Karar Tarihi: 30.05.2019, RG. 09.07.2019, Sa. 30826.

tehdit oluşturduğundan bahisle sınır dışı etme kararı alınmıştır. Anayasa Mahkemesine yapılan başvuru, YUKK m. 53/3 hükmünden dolayı kötü muameleye maruz kalma riski bulunan ülkeye sınır dışı edilme kararına karşı başvurulabilecek etkili bir yargı yolu bulunmaması nedeniyle, etkili başvuru hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkindir.

Anayasa Mahkemesi, Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün¹³ 75. maddesine göre; eğer bir başvurunun yapısal bir sorundan kaynaklandığını ve bu yapısal sorunun başka başvurulara da yol açtığını veya yol açacağını öngörürse pilot karar uygulaması usulünü başlatabilecektir. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi ilk pilot kararını vermiştir. Çalışmamızın esas konusunu oluşturan bu pilot karara temel oluşturan başvurunun konusu, sınır dışı edilmesine karar verilmiş olan yabancının sınır dışı kararına karşı Anayasa m. 40 kapsamında etkili bir başvuru yolu bulunmadığına ilişkin olarak yargılanma hakkının ihlal edildiği yönündedir. Bu bağlamda öncelikle söz konusu karara konu olan başvurunun içeriğini oluşturan olaylara değinilecektir. Sonrasında Anayasa Mahkemesinin ilk pilot karar uygulaması olması nedeniyle adını ilk defa duyduğumuz, çok aşına olmadığımız ancak Türk hukuku açısından çok da yabancı olmayan bu uygulamanın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) nezdinde uygulanmasına ve Türkiye açısından etkilerine değinilecektir. Nihayet Anayasa Mahkemesinin ilk pilot kararı; pilot kararın yasal dayanağı, karara konu olan yapısal sorun, ihlal edildiği tespit edilen hak/haklar ve pilot kararın bağlayıcılığı bağlamında ele alınacaktır.

I. KARARIN İNCELENMESİ

A. Olay ve Olgular

Başvurucu, 1972 doğumlu olup Rusya Federasyonu Kabardey-Balkar Özerk Cumhuriyeti vatandaşıdır¹⁴.

Başvurucu, belirlenemeyen bir tarihte yasal yollardan Türkiye'ye giriş yaptıktan sonra Türk vatandaşı A.T. ile evlenmiştir. 2009 yılından itibaren Yalova'da ikamet eden başvurucunun bu evlilikten 2007, 2009, 2013 ve 2015 doğumlu dört çocuğu bulunmaktadır¹⁵.

¹³ RG.12.07.2012, Sa. 28351.

¹⁴ Y.T. Kararı, p. 11.

¹⁵ Y.T. Kararı, p. 12.

Kolluk görevlileri tarafından yapılan rutin araç kontrolünde, başvuru hakkında G-87 tehdit kodu (yurda giriş yasağı)¹⁶ olduğu anlaşılmış ve Yalova Valiliği İl Göç İdaresi Müdürlüğü'nün 30.09.2016 tarihli kararıyla YUKK m. 54/1,d bendi uyarınca kamu düzeni, kamu güvenliği ve kamu sağlığı açısından tehdit oluşturduğundan bahisle, başvuru sınır dışı edilmesine ve idari gözetim altına alınmasına karar verilmiştir¹⁷. Y.T., sınır dışı etme işleminin iptali için 31.10.2016 tarihinde Bursa İdare Mahkemesinde yürütmeyi durdurma¹⁸ talepli iptal davası açmıştır. İlgili aynı zamanda sınır dışı etme kararının YUKK m.53/3 hükmü uyarınca her an icra edilebilir olduğundan, yürütmeyi durdurma talebinin değerlendirmesinin iki haftayı bulabileceğinden ve bu süreçte sınır dışı edilmesinin önünde bir engel bulunmadığından bahisle,

¹⁶ Karar metninden giriş yasağının daha önce hangi sebeple alınmış olduğu belirtilmemektedir. YUKK'un giriş yasağına ilişkin m. 9 düzenlemesine göre “*Genel Müdürlük, gerektiğinde ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının görüşlerini alarak, Türkiye dışında olup da kamu düzeni veya kamu güvenliği ya da kamu sağlığı açısından Türkiye'ye girmesinde sakınca görülen yabancıların ülkeye girişini yasaklayabilir. (2) Türkiye'den sınır dışı edilen yabancıların Türkiye'ye girişi, Genel Müdürlük veya valilikler tarafından yasaklanır. (3) Türkiye'ye giriş yasağının süresi en fazla beş yıldır. Ancak, kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından ciddi tehdit bulunması hâlinde bu süre Genel Müdürlükçe en fazla on yıl daha artırılabilir. (4) Vize veya ikamet izni süresi sona eren ve bu durumları yetkili makamlarca tespit edilmeden önce Türkiye dışına çıkmak için valiliklere başvuruda bulunup hakkında sınır dışı etme kararı alınan yabancıların Türkiye'ye giriş yasağı süresi bir yılı geçemez. (5) 56 ncı madde uyarınca Türkiye'yi terke davet edilenlerden, süresi içinde ülkeyi terk edenler hakkında giriş yasağı kararı alınmayabilir. (6) Genel Müdürlük, giriş yasağını kaldırabilir veya giriş yasağı saklı kalmak kaydıyla yabancıların belirli bir süre için Türkiye'ye girişine izin verebilir. (7) Kamu düzeni veya kamu güvenliği sebebiyle bazı yabancıların ülkeye kabulü Genel Müdürlükçe ön izin şartına bağlanabilir”.*

¹⁷ Karar metninde Y.T.'nin YUKK 54/1-d uyarınca “*Kamu düzeni veya kamu güvenliği ya da kamu sağlığı açısından*” tehdit oluşturduğundan bahisle sınır dışı edildiği yer almaktadır. Fakat hakkında giriş yasağı olan yabancıların Türkiye'ye her nasılsa girmeleri YUKK m. 54/1-1 bendinde bir sınır dışı etme sebebi olarak düzenlenmektedir. Ayrıca hakkında giriş yasağı bulunan yabancıların ülkeye yasal yollardan girmiş olduğu düşünülemeyeceğinden m. 54/1-h bendi uyarınca ülkeye yasal giriş şartını ihlal etmiş olması da bir sınır dışı etme sebebidir. Yalova İl Göç İdaresi Müdürlüğü'nün başka hangi nedenlere kararında yer verdiğini bilememekteyiz zira AYM söz konusu kararına sadece başvuru başvurusuna temel oluşturan YUKK m.54/1-d hükmünün Y.T.'nin sınır dışı edilme nedeni olduğunu söylemektedir.

¹⁸ İdari Yargılama Usul Kanunu'nun (İYUK, RG. 20.01.1982, Sa. 17580) “Yürütmenin durdurulması” başlıklı 27. maddesine göre “*Danıştay da veya idari mahkemelerde dava açılması dava edilen idari işlemin yürütülmesini durdurmaz. Danıştay veya idari mahkemeler, idari işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ve idari işlemin açıkça hukuka aykırı olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda, davalı idarenin savunması alındıktan veya savunma süresi geçtikten sonra gerekçe göstererek yürütmenin durdurulmasına karar verebilirler. Uygulanmakla etkisi tükenecek olan idari işlemlerin yürütülmesi, savunma alındıktan sonra yeniden karar verilmek üzere, idarenin savunması alınmaksızın da durdurulabilir”.*

Bursa İdare Mahkemesine başvuruda bulunduğu gün Anayasa Mahkemesine tedbir talepli olarak bireysel başvuruda bulunmuştur¹⁹. Y.T.’nin yürütmeyi durdurma talebi kabul edilmemiş ayrıca Mahkeme tarafından 21.12.2016 tarihinde²⁰ kötü muamele iddiaları hakkında bir değerlendirme yapılmaksızın davanın süre aşımı nedeniyle reddine karar verilmiştir²¹.

B. Başvuranın İddiaları ve Koruma Talebi

Başvuran, Bursa İdare Mahkemesine verdiği dilekçesinde, Türk uyruklu olduğunu, ırkı ve dinine bağlı olduğunu, bu sebepten dolayı psikolojik ve fiziksel baskıya maruz kaldığını, sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak yaptığı faaliyetler nedeniyle Rusya Federasyonu istihbarat görevlileri tarafından takibe alındığını ve yakalandığını, yakalanmasından sonra işkenceye maruz kaldığını ve bu sebeple kaçarak Türkiye’ye geldiğini beyan etmiştir²². Ayrıca, Kafkasya bölgesinde muhalif olan ve işgale direnen kesimin baskı altında bulunduğunu, Rusya Federasyonu tarafından direnen halka işkence ve kötü muamelede bulunduğunu, eğer sınır dışı edilirse sınır dışı edileceği ülke olan Rusya Federasyonunda işkenceye maruz kalma riskinin çok yüksek olduğunu ve hatta işgale karşı direnen geride kalan ailelerine yardım ettiklerinden dolayı ölüm cezası ile cezalandırılma riskinin olduğunu iddia etmiştir²³. Başvuran iddialarına dayanak olarak Rusya Federasyonunda yaşanan insan hakları ihlalleriyle ilgili olan “İnsan Hakları İzleme Örgütü’nün Kafkasya Raporu” ve Uluslararası Af Örgütü’nün raporuna ilişkin haber metinlerini de dilekçesine eklemiştir²⁴.

Anayasa Mahkemesine başvuru dilekçesinde ise dini inancı ve siyasi görüşü nedeniyle Rusya Federasyonundan kaçtığını, Türkiye’ye yasal yollarla

¹⁹ Y.T. Kararı p. 17, 20.

²⁰ Sınır dışı etme kararının alındığı tarihle ilgilinin idare mahkemesinde başvuruda bulunduğu tarih arasında bir aydan fazla bir süre bulunmakla birlikte YUKK m.53/3’e göre esas alınması gereken tarih kararın ilgiliye tebliğ edilmiş olduğu tarihtir. Bu on beş günlük dava açma süresi kararın tebliğ edilmiş sayıldığı andan itibaren hesaplanacaktır. Olayımız açısından ise Y.T. Bursa İdare Mahkemesine 31.10.2016 tarihinde sınır dışı kararının iptali amacıyla dava açmıştır. Bursa İdare Mahkemesi ise 21.12.2016 tarihinde Y.T.’nin başvurusunun reddine karar vermiştir. Yani Y.T.’nin başvurusundan elli bir gün sonra mahkemece karar verilmiştir. YUKK m. 53/3 hükmüne göre ise bu kararın en geç 15.11.2016 tarihinde verilmesi gerekmektedir.

²¹ Y.T. Kararı, p. 17.

²² Y.T. Kararı, p.16.

²³ Y.T. Kararı, p. 19.

²⁴ Y.T. Kararı, p. 19.

giriş yaptığını, bir Türk Vatandaşı ile evli olduğunu, Rusya Federasyonuna geri gönderilmesi halinde maddi ve manevi bütünlüğünün tehlikeye düşeceğini, idare mahkemesine açtığı davanın kendiliğinden sınır dışı etme işlemi durdurulmaması nedeniyle pratikte etkili bir başvuru yolu olmadığını belirtip sınır dışı işleminin tedbiren durdurulması istemiyle bireysel başvuruda bulunmuştur²⁵.

YUKK 53/3 uyarınca haklarında sınır dışı etme kararı alınan yabancılar, -rıızaları saklı kalmak kaydıyla- on beş günlük sınır dışı kararına karşı dava açma süresince ve dava açıldıktan sonra idare mahkemesinin karar vermesi gereken on beş günlük süre zarfında sınır dışı edilemeyeceklerdir.

Ancak kanun koyucu, 2016 yılında bu fıkrada yapılan değişiklik ile birlikte “sınır dışı etme sebeplerinin niteliğine göre” bazı grup yabancılar açısından, sınır dışı kararına karşı yargı yoluna başvurulmuş olmasını, sınır dışının icrasını durdurmak için bir engel olmaktan çıkarmıştır. Buna göre YUKK m 54/1,*b,d,k* bentleri ve m. 54/2 uyarınca, haklarında sınır dışı etme kararı alınan yabancılar için sınır dışı etme kararının icrası, mahkemeye başvuru süresi olan bu on beş günlük süre zarfında veya mahkemeye başvurulmuş olması halinde mahkemenin kararına kadar ertelenmeyecek, hatta hemen icra edilebilecektir.

Sınır dışı etme kararı alınan yabancılar, sınır dışı edilecekleri ülkede yaşam haklarının ihlal edileceği yahut kötü muameleye maruz kalacakları iddiası ile gidebilecekleri etkili bir başvuru yolu bulunmadığını ve Anayasa m. 17 ve m.40’da güvence altına alınan haklarının ihlal edildiğinden bahisle Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunmaktadır.

29 Ekim 2016 tarihinde YUKK’ta yapılan bu değişiklikten sonra haklarında sınır dışı etme kararı alınan yabancılar, Anayasa Mahkemesine sınır dışı kararının icrasının durdurulması amacıyla tedbir talepli olarak başvurular yapmaya başlamışlardır²⁶. Anayasa Mahkemesi de haklı olarak “*yabancı tedbir talebi ile başvurmamış olsa dahi*” sınır dışı kararının icrasını tedbiren durdurmaktadır²⁷.

²⁵ Y.T. Kararı, p. 38, 39.

²⁶ YUKK m. 53/3 hükmü 676 sayılı KHK ile değiştirilmeden önce iki yıldan fazla sürede yürürlükte kalmıştır. Bu süre zarfında Anayasa Mahkemesi birçok tedbir talebini, yargı yollarının tüketilmediğinden bahisle reddetmiştir. Ancak, 29.10.2016 ve 08.04.2019 tarihleri arasında Anayasa Mahkemesine aynı yönde tedbir talebi de içeren 1549 bireysel başvuru yapılmıştır. Bkz. Y.T. Kararı, p. 54.

²⁷ Y.T. Başvurusu (2016/22418) Tedbire İlişkin Ara Karar için bkz. Karar Tarihi 01.11.2016,

C. Pilot Karar Duyurusu

YUKK m. 53/3 uyarınca, m. 54/1, *b, d, k* bentleri kapsamında haklarında sınır dışı etme kararı alınan yabancılar açısından sınır dışı işlemlerinin icrası kendiliğinden durmamakla birlikte, sınır dışı kararına karşı yargı yoluna gidilebilir ve mahkeme sınır dışı kararı hakkında iptal kararı verebilir. Ancak idare mahkemesinin iptal kararı alabiliyor olması etkili yargısal koruma sağlanması açısından tek başına yeterli değildir²⁸. Anayasa Mahkemesi, hakkın ihlali kapsamında pilot karar uygulama usulüne Y.T. başvurusunu seçmiştir. Zira YUKK m. 53/3'ün KHK ile değiştirilmesinden sonra yapılan ilk başvuru Y.T. başvurusudur. Y.T. kararı aynı zamanda Anayasa Mahkemesinin ilk pilot karar uygulaması olması açısından önem arz etmektedir²⁹.

Bölüm tarafından 12.06.2018 tarihinde Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü m. 75 uyarınca pilot karar usulünün re'sen başlatılmasına karar verilmiş ve 17.04.2019 tarihinde yapılan toplantıda, Y.T. başvurusunun niteliği itibarıyla Genel Kurul tarafından karara bağlanması gerekli görülmüş ve Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün 28. maddesi uyarınca dosya Genel Kurul'a gönderilmiştir³⁰. Anayasa Mahkemesi 09.07.2019 tarihinde yayınladığı basın duyurusu ile *“sınır dışı edilme kararına karşı başvurulabilecek etkili bir yargı yolu bulunmaması nedeniyle etkili başvuru hakkının ihlal edilmesi ve ihlalin yapısal sorundan kaynaklanması nedeniyle”* pilot karar usulünün benimsendiğini kamuoyu ile paylaşmıştır³¹.

<http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/BireyselKarar/Content/ec5221ec-bd97-4d78-9460a76b1a1dfa59?wordsOnly=False> (28.08.2019). Başvuranın idare mahkemesine açmış olduğu ve halen derdest olan sınır dışı kararının iptali davası sonuçlanmadan sınır dışı edilmesinin telafisi imkânsız sonuçlar doğuracağını ifade eden Anayasa Mahkemesi, başvuranın talebini kabul etmiş ve ülkesine sınır dışı edilmesine ilişkin işlemi tedbiren durdurmuştur. Bkz. Y.T. Başvurusu Tedbire İlişkin Ara karar, p. 23,24.

²⁸ Y.T. Kararı p. 50.

²⁹ Y.T. Kararı, p. 73.

³⁰ Y.T. Kararı, p. 8,9. İçtüzüğü'nün 28. maddesinin 3. fıkrasına göre; *“...Bölümlerden birinin görülmekte olan bir başvuruya ilişkin olarak vereceği karar, Bölümlerin önceden vermiş olduğu bir kararla çelişecekse ya da konunun niteliği itibarıyla Genel Kurul tarafından karara bağlanması gerekli görülürse ilgili Bölüm dosyadan el çekebilir. Bölüm Başkanı başvuruyu Genel Kurul önüne götürmek üzere Başkana iletir”*.

³¹ Duyuru metni için bkz. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/haberler/bireysel-basvuru-basin-duyurulari/sinir-disi-edilme-kararına-karsi-basvurulabilecek-etkili-bir-yargi-yolu-bulunmaması-nedeniyle-etkili-basvuru-hakkının-ihlal-edilmesi-ve-ihlalin-yapısal-sorundan-kaynaklanması-nedeniyle-pilot-karar-usulünün-benimsenmesi/> (17.07.2019).

II) PİLOT KARAR UYGULAMASI

Pilot karar; “belli bir vakada Sözleşme(AİHS) ihlalinin olup olmadığının belirlendiği, ihlalin kaynağı olan aksaklığın tanımlandığı, kamu gücüne bu aksaklığın nasıl giderilebileceğine yönelik açık belirtilerin işaret edildiği ve hâlihazırda Mahkeme(AİHM) önünde duran aynı nitelikte vakaların çözümüne yönelik hukuk yollarının yaratılması veya en azından yapılandırılmasını güden karar tekniği” olarak tanımlanmaktadır³².

Pilot karar uygulaması AİHS kapsamında AİHM tarafından 2004 yılından beri uygulanmakta ve Türkiye aleyhinde pilot kararlar da alınmaktadır. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesinin pilot karar uygulamasını daha iyi kavramak açısından öncelikle AİHM pilot karar uygulamasını ve bu uygulamanın sonuçlarını incelemekte yarar görüyoruz.

A. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Pilot Karar Uygulaması

Son yıllarda AİHM giderek artan şekilde başvurular almaya başlamıştır³³. AİHM’de beklemekte olan 57.250 davanın pek çoğu ulusal düzeydeki işleyiş sorunlarından kaynaklanan ve mükerrer olarak adlandırılan davalardır³⁴. Bu başvuruların büyük bir kısmı az sayıda devletten, fakat önemli oranda temel hakların ihlalinin kaynaklanan davalardır³⁵. Bu nedenle AİHM, ulusal bazda devletleri yapısal kusurları onarmaya ve iç hukuklarını AİHS standartlarına göre tanzim etmeye teşvik etmek için mekanizmalar aramıştır³⁶. Bu nedenle

³² WİLDHABER, s. 71 (Aktaran, ŞİRİN, s. 632).

³³ GERARDS, s. 371

³⁴ FACTSHEET, s. 1, HAİDER, s. 36.

³⁵ GERARDS, s. 371.

³⁶ GERARDS, s. 371. AİHM’in ciddi şekilde artan iş yükü ile mücadele etmek için attığı en önemli adım şüphesiz 14 No’lu Protokolü hayata geçirmiş olmasıdır. 14 No’lu Protokol(İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesinin Denetim Sistemini Değiştiren Protokol 14/ 13 Mayıs 2004 tarihinde kabul edilerek imza ve onaya açılmış sonrasında 1 Haziran 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir)”, AİHM’in işleyişinde hızlandırma sağlamayı ve Mahkeme kararlarının icrası aşamasında Bakanlar Komitesinin yetkilerini güçlendirmeyi amaçlayan düzenlemeler içermektedir. Protokol ilk olarak Mahkemeyi alt birimlere ayırmıştır. Bu alt birimler; Genel Kurul, Tek Yargıçlı Oluşumlar, Üç Yargıçlı Komiteler, Yedi Yargıçlı Daireler ve On Yedi Yargıçlı Büyük Dairedir. 14. Protokol’ün en önemli ve doktrinde eleştirilmiş olan yeniliği, kabul edilebilirlik (*incelenebilirlik*) koşullarının ağırlaştırılmasıdır. AİHS’in bireysel başvuruların kabul edilebilirlik koşulunu gösteren m.35/3’e göre “önemli bir ölçüde dezavantajlı bir durumdan muzdarip” olduğunu gösteremediği müddetçe şikâyet kabul edilebilir bulunmayacaktır. 14 No’lu Protokol kabul edilebilirlik koşulları hakkında eleştiriler ve Protokole ilişkin çalışmalar için bkz. GEMALMAZ, s. 209-241; AYBAY (2010), dn. 38’de yer alan yazarlar ve eserleri.

AİHM, 2004 yılında ulusal düzeyde sistematik ve yapısal bir işlevsizlikten kaynaklanan mükerrer vakalarla hızlı ve etkin bir şekilde başa çıkmak için pilot karar usulünü uygulamaya koymuştur³⁷. AİHM'in pilot karar usulünün amacı, öncelikle bu mükerrer davaların altında yatan yapısal problemi tespit etmektir³⁸. Sonra ise bu yapısal sorunun ortadan kaldırılması noktasında hak ihlalinde bulunan devlete, ihlale yol açan yapısal sorunu ortadan kaldırma noktasında yükümlülük yüklemektir³⁹.

12 Mayıs 2004 tarihli Bakanlar Komitesinin 2004/3 sayılı kararı⁴⁰ ve daha sonra 2004/6 sayılı⁴¹ "Tavsiye Kararları" pilot karar uygulamasının başlamasında AİHM'e yol gösterici olmuştur⁴². Bu tavsiye niteliğindeki kararların dayanağı olarak ise AİHM kararlarının infazı ve bağlayıcılığını düzenleyen AİHS 46. madde gösterilmektedir. AİHS m. 46/2'ye göre, Sözleşme'nin uygulanması Bakanlar Komitesi tarafından denetlenecektir. Bakanlar Komitesinin yapacağı bu denetleme sadece adil tazminatın ödenmesi noktasında değil⁴³, aynı zamanda ihlalin sona ermesini sağlamak ve zarar görenin mümkün olduğunca Sözleşme ihlali gerçekleşmeden önceki haline kavuşturmak için gerekli tedbirlerin alınıp alınmadığı hususlarında da yapılacaktır⁴⁴.

Pilot karar usulü 21 Şubat 2011 yılında Mahkeme tarafından AİHM İçtüzüğüne⁴⁵ eklenmiştir. Böylelikle pilot karar usulü hukuki bir temele

³⁷ GERARDS, s. 371.

³⁸ HAİDER, s. 37,38.

³⁹ PİLOT JUDGEMENTS, s. 1.

⁴⁰ Komite "sistemik bir sorunu ortaya koyan kararlar" hakkında hazırladığı DH res 2004(3) sayılı bu tavsiye kararında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesini "*özellikle bu durum çok sayıda başvuruyu yapılmasına neden olarsa devletlere uygun çözüm bulma yolunda ve Bakanlar Komitesi'ne kararların uygulanmasını denetlemede yardımcı olmak amacıyla, sistemik bir sorun ve bu sorunun nedenleri olduğunu düşündüğü durumları tespit etmeye*" davet etmiştir. Bkz. ALTIPARMAK, s. 66.

⁴¹ Recommendation Rec (2004) 6 of the Committee of Ministers to member States on the improvement of domestic remedies.

⁴² KARAMAN, s. 419.

⁴³ Bakanlar Komitesinin "AİHS 46. Maddesinin 2. Fıkrasının Uygulanması İçin Kabul Edilen Kurallar"ın 3. maddesinde AİHM tarafından verilen karara uyulduğunu gösteren önlemlerin alındığına dair Bakanlar Komitesine bilgi verileceği düzenlenmektedir. Bu Kurallar için bkz. LAMBERT-ABDELGAWAD, s. 50-52.

⁴⁴ ALTIPARMAK, s. 67.

⁴⁵ AİHM İç Tüzüğü, 01.06.2015, Strazburg, (www.echr.coe.int).

oturtulmuştur⁴⁶. İçtüzüğün 61. maddesinin 1. fıkrasına göre “*Bir başvuruya ilişkin olayların, ilgili Sözleşmecî Taraf’ta yapısal ya da sistemik bir sorun ya da benzer başvurulara neden olan başka benzer işlevsizlikler ortaya çıkarması durumunda, Mahkeme pilot-karar uygulaması başlatabilir ve pilot-karar verebilir*”. Buna göre AİHM pilot karar uygulamasını başlatabilmesi için davalı devletin iç hukukunda yer alan ya da hiç yer almayan bir düzenlemeden yahut sistematik bir uygulamadan dolayı, dava konusu hak ihlaline benzer başka işlevsizlikler çıkma ihtimali bulunmalıdır. AİHM pilot karar usulünü başlatmadan evvel ilk olarak hak ihlali iddiasında bulunan taraftan ve davalı devletten, incelenen başvurudaki meselenin ilgili davalı devlette, böylesi bir sorunun ya da işlevsizliğin varlığından kaynaklanıp kaynaklanmadığına ve pilot karar usulüne göre başvurunun incelenmesinin uygunluğuna ilişkin görüş talep edecektir (m.61/2-a). Hemen devamında ise AİHM’nin pilot karar usulünü re’sen yahut taraflardan birinin veya her iki tarafın talebi üzerine başlatabileceği belirtilmiştir (m.61/2-b). Dolayısıyla bir önceki fıkrada düzenlenen pilot karar usulüne göre başvurunun incelenmesinin uygunluğuna ilişkin tarafların görüşlerinin AİHM açısından bağlayıcı olmadığı anlaşılmaktadır. Zira tarafların bir talebi olmasa da AİHM pilot karar usulüne re’sen başlayabilecektir. Pilot karar uygulaması için seçilen başvuru İçtüzüğün 41. maddesine⁴⁷ göre öncelikli olarak işlem gerecektir (m.61/2-c).

Mahkeme pilot kararında, yapısal veya sistematik sorunun niteliğini ve diğer işlevsizlikleri göstermenin yanında ilgili davalı devletin iç hukuk düzeninde kararın hüküm fıkrasında uygun olarak alınması gereken düzeltici tedbirlerin türünü tespit edecektir (m.61/3). AİHM ayrıca bu tedbirlerin belli bir süre içerisinde yerine getirilmesini de emredebilir (m.61/4)⁴⁸. Ayrıca AİHM pilot kararında adil tazmin talebinin tamamını veya bir kısmını da saklı tutabilecektir (m.61/5)⁴⁹.

⁴⁶ KARAMAN, s. 419.

⁴⁷ 41. madde AİHM’in ele alacağı davaların sırasını düzenlemektedir. İlgili düzenlemeye göre “*Ele alınacak davaların sırası tespit edilirken, Mahkeme kendisi tarafından belirlenen ölçütler temelinde ortaya çıkan konunun önemi ve ivediliğini dikkate alır. Ancak Daire veya Daire Başkanı, belirli bir başvuruya öncelik tanımak için bu ölçütlerden ayrılabilir*”.

⁴⁸ 61. maddenin 4. fıkrasına göre “*Mahkeme, gerekli tedbirlerin niteliğini ve teşkil edilen problemin iç hukuk düzeninde çözülebileceği hızı göz önünde tutarak, pilot kararın işlevsel hükümlerinde, yukarıda 3. paragrafta belirtilen pilot-kararın hüküm fıkrasındaki tedbirlerin belirli bir süre içinde yerine getirilmesini emredebilir*”.

⁴⁹ 61. maddenin 5. fıkrasına göre “*Mahkeme bir pilot karar verirken, pilot kararda davalı Devlet tarafından alınması gereken bireysel ve genel tedbirlerin yerine getirilmesi beklentisiyle adil tazmin talebinin tamamını ya da bir kısmını saklı tutabilir*”.

AİHM uygun bulması halinde pilot kararın hüküm fıkrasında öngörölmüş olan alınması gerekli düzeltici tedbiri bekleyen diğer başvurular açısından erteleme kararı verebilecektir (m.61/6-a)⁵⁰. Ancak Mahkeme dilediği zaman ertelediği başvuruyu inceleme hakkını saklı tutmuştur (m.61/6-c). Davalı devlet tarafından ilgili kararın hüküm kısmında belirtilen tedbirlerin hiç alınmayacağı kesin olması ya da süre verilmişse sürenin geçmesine rağmen tedbirlerin alınmaması yahut alınacağına dair emarelerin bulunmaması ya da kararın hüküm kısmında belirtilen tedbirlerin alınmasının iç hukukta benzer ihlallerin meydana gelmesine engel olamaması ve neticede ilgili yapısal sorundan dolayı hak ihlallerinin devam etmesi halinde ertelemiş olduğu başvuruları AİHM incelemeye karar verebilecektir. Zira m. 61 fıkra 8'e göre *“İlgili Sözleşmeci Tarafın pilot kararın hüküm fıkrasına uygun davranmaması halinde, Mahkeme, aksi yönde bir karar vermedikçe, yukarıda 6. fıkra uyarınca ertelediği başvuruların incelenmesine yeniden devam eder”*.

Bakanlar Komitesi, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri ve Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, Mahkeme'nin bir Sözleşmeci Taraf 'da yapısal ya da sistemik sorunun varlığına dikkat çektiği pilot karar hususunda bilgilendirilir. Pilot karar yargılamasının başlatıldığına, pilot kararın verilmesine ve bu kararın icrasının yanında yargılamanın sonlandırıldığına ilişkin bilgi, AİHM'in web sitesinde yayınlanır (m.61/9-10).

B. AİHM Pilot Karar Örnekleri

Her ne kadar pilot karar usulüne ilişkin düzenleme 21 Şubat 2011 yılında AİHM İçtüzüğüne eklenmiş olsa da, 2004 yılında Bakanlar Komitesi tarafından verilen 2004/3 ve 2004/6 sayılı Tavsiye Kararlarına dayanılarak AİHM pilot karar uygulamasını hayata geçirmiştir. Bu bağlamda ilk pilot karar uygulamasını 2004/6 sayılı Tavsiye Kararından hemen sonra başlatmıştır. AİHM'in tavsiye kararlarına dayanarak verdiği ilk pilot karar Broniowski/Polonya kararıdır⁵¹.

⁵⁰ Başvuranlar erteleme kararından uygun bir biçimde haberdar edilecekler ve ayrıca uygun görüldüğü takdirde davalarını etkileyen bütün ilgili gelişmeler konusunda bilgilendirileceklerdir (m.61/6-b).

⁵¹ LEACH/HARDMAN/STEPHENSON/BLITZ, s. 16; Broniowski/Polonya, No. 31443/96, 22.6.2004.

1. Broniowski/Polonya Kararı

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Polonya'nın sınırları yeniden çizilmiş ve Bug nehrinin diğer tarafında kalanlar mülklerini terk etmek zorunda kalmışlardır⁵². Savaşın sonunda iade edilen ve o sırada Ukrayna, Belarus ve Litvanya'da bulunan Polonya vatandaşlarına yönelik tazmin işlemi başlatılmıştır. Tazminat hakkı olduğu halde mülkünü alamamasından dolayı şikâyetçi olan Polonya vatandaşı Broniowski, mülkiyet hakkının korunmasının ihlali gerekçesi ile AİHM'e başvurmuştur. AİHM yapılan inceleme neticesinde Polonya hukuk sisteminde yaklaşık 80.000 kişinin malları üzerinde serbestçe tasarruf etmelerini engelleyen "yapısal bir sorun" olduğuna kanaat getirmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde AİHM Broniowski başvurusu hakkında pilot karar uygulaması başlatmış ve Polonya devletinden davacıların haklarını almalarını sağlamak üzere tedbirler almasını istemiştir. Bu bağlamda AİHM uygun yasal tedbirlerin alınması ve neticesinde Bug nehri davacılarının mülkiyet hakkının gereklerinin yerine getirilmesini yahut benzer başka tazmin yolu oluşturulmasını istemiş ve benzer nitelikte olan başvuruların incelenmesini ertelemiştir. AİHM'in pilot kararı üzerine Polonya 2005 yılının Temmuz ayında bir Kanun çıkarmış⁵³ ve Bug nehrinin diğer tarafında terk edilen mülklere karşılık tazminat ödenmesi hükmünü getirmiştir. AİHM bu yeni Kanun ve tazminat programının uygulamada etkin bir şekilde yürütüldüğünü tespit ettikten sonra incelemesini ertelediği 200'den fazla başvuruyu 2007 ve 2008 yıllarında düşürme kararı almıştır.

Bu kararda AİHM'in artan iş yüküne vurgu yapılmış ve yapısal ve sistematik nitelikte olan ihlallerin AİHS'in mekanizmasını tehdit eder nitelikte olduğu vurgulanmıştır⁵⁴. Mahkeme bu davada ilk defa taraf bir devletin alması

⁵² <http://aihmgunlugu.blogspot.com/2011/05/broniowski-kararından-ictuzugun-61.html> (27.07.2019).

⁵³ Broniowski kararından sonra Polonya'da çıkarılmış olan bu yasaya göre benzer durumda olan kişilerin mallarının %20'sine kadar tazminata hak kazanacağı öngörülmüş ancak bu düzenlemenin dahi mülkiyet hakkının korunmasını ihlal ettiğinden bahisle bir grup AİHM'e başvurmuştur. AİHM benzer durumda çok fazla kişi olmasını ve Ülkenin bütçesini de göz önünde bulundurmuş ve bu %20'lik oranın Sözleşme 'ye uygun olduğuna karar vermiştir, bkz. ALTIPARMAK, s. 83, dn. 124.

⁵⁴ Broniowski/Polonya Kararı p. 188, 194. ALTIPARMAK, s. 67. Yazar pilot kararları iş yükünün sonucu olarak değil Sözleşme'nin gereği olarak görülmesinin daha tutarlı bir yol olduğunu belirtmiştir. Yargıç Zupandic ise ilgili karara farklı bir gerekçe yazmıştır. Bu gerekçeye göre yargıç Pilot karar yönteminin dayanağının Sözleşme dışı kaynaklarda

gereken genel önlemler hakkında karar vermiştir⁵⁵. Bu sebeple Broniowski kararı daha sonra verilen pek çok pilot karar uygulaması açısından örnek oluşturmuştur.

2. Ümmühan Kaplan / Türkiye Kararı

Türkiye açısından Türk mahkemelerinde yapılan yargılamanın makul sürede sonlandırılmadığı⁵⁶ gerekçesiyle açılan tüm davalar açısından Ümmühan Kaplan/Türkiye⁵⁷ kararı pilot karar olarak seçilmiştir.

Başvurucu AİHS m.6/1'de⁵⁸ belirtilen makul sürelerde yargılama yapılmadığından bahisle hak ihlali yaşadığını iddia etmiştir⁵⁹. AİHM ortaya çıkan tüm eksiklikleri göz önüne aldığında Türkiye'de bu tür ihlallerin uzun yıllardan beri devam ettiğini ve eksikliğin asıl nedeninin de Türk hukuk sisteminde yer alan yapısal ve sistematik bir sorundan kaynaklandığını belirtmiştir. Mahkeme yargılama süresinin "aşırı uzun" olduğuna ve dolayısıyla makul sürede yargılamayı sonlandırma yükümlülüğünün yerine getirilmediğine ve neticeten AİHS m. 6/1'e aykırılığın bulunduğu karar vermiştir⁶⁰.

Ayrıca başvurucu Türkiye'de yargılamanın aşırı uzun sürmesine itiraz edebileceği hiçbir hukuk yolunun bulunmamasından dolayı AİHS 13.

aranmasına karşı çıkmış ve pilot kararın dayanağının Bakanlar Komitesi kararı değil AİHS'in bizzat kendisi olması gerektiğini savunmuştur. Bkz. Broniowski/Polonya, p. 190, ALTIPARMAK, s. 68.

⁵⁵ LEACH/HARDMAN/STEPHENSON/BLITZ, s. 17.

⁵⁶ AİHM hali hazırda, hukuk, ceza, idari ve ticari davalar ve iş ve kadaastro mahkemeleri kararları hakkında yargılamanın uzun sürdüğüne dair kararlar vermiştir ve pek çok dava AİHM'de o tarih itibarıyla derdest bulunmaktadır. İdari dava için, bkz. Ayık / Türkiye, no.10467/02, p. 30, 21 Ekim 2008; sivil dava için, bkz. Ebru ve Tayfun Engin Çolak / Türkiye, no.60176/00, p. 107, 30 Mayıs 2006; ceza davası için, bkz. Tendik ve diğerleri / Türkiye, no.23188/02, p. 36, 22 Aralık 2005; İş Mahkemesi önündeki dava için, bkz. Hüseyin Ertürk / Türkiye, no. 54672/00, p. 32-33, 22 Eylül 2005; ticari dava için, bkz. Kadriye Sülün / Türkiye, no. 33158/03, p. 29, 6 Şubat 2007; Kadaastro Mahkemesi önündeki dava için, bkz. Veli Uysal / Türkiye, no.57407/00, p. 36, 4 Mart 2008.

⁵⁷ Ümmühan Kaplan Davası /Türkiye, Başvuru no. 24240/07, Karar 20 Mart 2012.

⁵⁸ Adil Yargılama Hakkının düzenlendiği AİHS m. 6'ya göre "Herkes medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili nizalar (...) konusunda karar verecek olan (...) bir mahkeme tarafından (...) davasının makul bir süre içinde (...) açık olarak görülmesini istemek hakkına sahiptir."

⁵⁹ Ümmühan Kaplan/Türkiye Kararı, p. 32.

⁶⁰ Ümmühan Kaplan/Türkiye Kararı, p. 48, 49, 50.

maddesinin⁶¹ de ihlal edildiğini ileri sürmüştür⁶². Mahkeme ise Türk hukuk sisteminde Sözleşme'nin m. 6/1'de belirtilen yargılama sürelerinin uzunluğuna ilişkin Sözleşmenin 13. maddesi kapsamında etkili bir şikâyet mekanizmasının bulunmadığını daha önceki kararlarında⁶³ tespit etmiş olduğunu hatırlatmış ve ilgili olayda bu karardan ayrılmasını gerektirecek Hükümet tarafından bir başvuru yolu açıldığına dair bir bilgi veya belge sunulmamış olduğunu belirtmiştir⁶⁴. Sonuç olarak AİHM, AİHS m. 6/1 anlamında davaların makul bir süre içinde görülmesine imkan tanıyan bir yol olmaması nedeniyle Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği kanısına varmıştır⁶⁵.

Yapılan tüm incelemeler neticesinde AİHM, AİHS m. 6/1 kapsamında makul sürede yargulamaların tamamlanmasına ilişkin adil yargılanma hakkının Türkiye tarafından uzun yıllardır ihlal edildiğini ve bunun iç hukuk sisteminde yapısal ve sistematik bir problem oluşturduğunu ve durumun

⁶¹ Etkili başvuru hakkına ilişkin AİHS m. 13'e göre “Bu Sözleşme 'de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, söz konusu ihlal resmi bir hizmetin ifası için davranan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa dahi, ulusal bir merci önünde etkili bir yola başvurma hakkına sahiptir”.

⁶² Ümmühan Kaplan/Türkiye Kararı, p. 51.

⁶³ AİHM daha önce vermiş olduğu Daneshpayeh / Türkiye (Başvuru no. 21086/04, Karar 16. 04. 2009)

kararında AİHM'in m. 13'ün ihlal edildiğine ilişkin değerlendirmesi aynen şöyledir “AİHM, mevcut davayla ilgili olarak öncelikle, başvuranın yargılama süresine ilişkin şikâyetini sunabileceği özel bir hukuk yolunun bulunduğu Hükümet tarafından dile getirilmediğini tespit etmiştir. Üstelik Hükümet iddiasını desteklemek için bu konuyla ilgili herhangi bir ulusal yargı kararı sunmamıştır. Bu bağlamda, Mahkeme, Türk hukuk düzeninin, ceza yargılaması (Tendik ve diğ. / Türkiye, no. 23188/02, § 36, 22 Aralık 2005), hukuk davası (Ebru ve Tayfun Engin Çolak / Türkiye, no. 60176/00, § 107, 30 Mayıs 2006) veya idari dava (Ayık / Türkiye, no. 10467/02, § 30, 21 Ekim 2008) süresine ilişkin şikâyetlerin dile getirilmesi için Sözleşme'nin 13. maddesi uyarınca etkili bir başvuru yolunu yargulanabilir kişilere sunmadığını daha önce de saptamamış olduğunu hatırlatmaktadır. Hükümet'in ulusal hukuk düzeninin bu arada böyle bir başvuru yolu oluşturduğunu dile getirmemesinden dolayı, Mahkeme, somut olayda bu içtihadından sapmak için herhangi bir sebep görmemektedir. Dolayısıyla, Hükümet'in iç hukuk yollarının tüketilmediğinden dolayı başvurunun kabul edilemez olduğu yönündeki iddiası reddedilmektedir. 38. Sonuç olarak, AİHM, somut olayda Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. paragrafı bağlamında başvuranın davasının makul sürede görülmesi hakkının ihlal edilmesi neticesinde müeyyide uygulanmasına imkân verecek bir başvuru yolunun iç hukukta mevcut olmamasından dolayı Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği kanısına varmıştır”. T.C Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığı Gayrı resmî Çevirisi, 2009. Kararın Türkçe metni için bkz. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22i temid%22:\[%22001-120172%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22i temid%22:[%22001-120172%22]}) (E.T. 11.03.2020)

⁶⁴ Ümmühan Kaplan/Türkiye Kararı, p. 57.

⁶⁵ Ümmühan Kaplan/Türkiye Kararı, p. 58.

Sözleşme'nin m. 6/1 ve 13. maddelerine aykırılık teşkil ettiğini düşünmüştür. Mahkeme Türkiye'de bu duruma ilişkin artan başvuru sayısını⁶⁶ ve çıkabilecek muhtemel ihlalleri göz önüne alarak somut olayda pilot karar uygulamasına karar vermiştir⁶⁷. Mahkeme, hali hazırda derdest olan başvurular ile kararın verildiği tarih ile Anayasa Mahkemesine Bireysel başvuru yolunun açılacağı 22 Eylül 2012 tarihleri arasında yapılacak başvurular ile ilgili olarak, bu kararın nihai hale gelmesinden sonra bir yıl içerisinde uygun ve yeterli olacak bir tazmin yolunun oluşturulmasını istemiştir⁶⁸. Ayrıca AİHM derdest bulunan ve Türk Hükümetine henüz iletilmemiş olan 2373 başvurunun ve 22 Eylül 2012 tarihine kadar yapılacak başvuruların incelenmesini ertelemiş fakat Hükümete iletilmiş olan 330 davanın normal usulle incelenmeye devam edilmesi hakkını saklı tutmuştur⁶⁹.

Ümmühan Kaplan kararında uygulanan pilot karar uygulamasının neticesinde Türkiye tazminat ödeme yolu ile dostane çözüm sağlanmasına ilişkin 6384 sayılı "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun"⁷⁰u çıkarmıştır⁷¹. İlgili Kanun'un süreye ilişkin düzenlemesine göre Kanun, 23 Eylül 2012 tarihi itibarıyla AİHM nezdinde kaydedilmiş başvurular hakkında uygulanacaktır (m. 9)⁷². Bu Kanun'un yürürlüğe girmesinden sonra AİHM 23 Mart 2013 tarihinde verdiği bir kabul edilemezlik kararında⁷³; her ne kadar başvurunun yapıldığı tarihte uzun yargılama sürelerine ilişkin etkin başvuru yolu bulunmasa da, uzun süren yargılamalara ilişkin çözüm yolu sunan 6384

⁶⁶ Bakanlar Komitesi, Türkiye aleyhine yürütülen yargılama süresinin uzunluğuna ve bu hususta şikâyetin dile getirilebileceği etkin başvuru yolunun yokluğa ilişkin 233 dosyanın hali hazırda beklediğini belirtmiştir, Ümmühan Kaplan/Türkiye Kararı, p. 64.

⁶⁷ Ümmühan Kaplan/Türkiye Kararı, p. 63.

⁶⁸ Ümmühan Kaplan/Türkiye Kararı, p. 75.

⁶⁹ PİLOT JUDGEMENTS, s. 9, Ümmühan Kaplan/Türkiye Kararı, p. 77.

⁷⁰ RG. 19. 01. 2013, Sa. 28533.

⁷¹ 6384 sayılı Kanun'un 2. maddesinde kapsam belirtilmiştir. Buna göre Kanun sadece "a) Ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı, b) Mahkeme kararlarının geç veya eksik icra edildiği ya da hiç icra edilmediği", iddiasıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılmış başvuruları kapsamaktadır. Ancak Madde 2/2'de ise Cumhurbaşkanı kararıyla diğer ihlaller bakımından da bu Kanun hükümlerinin uygulanabileceği belirtilmiştir. Başvurunun konusu madde 2'de yazan sebeplerden birini oluşturmadığı takdirde başvuru Komisyon tarafından reddedilecektir (m. 6/1-ç).

⁷² Bu süre sadece Cumhurbaşkanınca uzatılabilecektir (m. 6/2).

⁷³ Müdür Turgut ve Diğerleri/Türkiye, B. No: 4860/09, Karar 26.3.2013.

sayılı Kanun'un o an itibariyle etkin ve erişilebilir bir yol sunmadığının iddia edilemeyeceğini belirtmiş ve iç hukuk yollarının tüketilmediğinden bahisle kabul edilemezlik kararı vermiştir⁷⁴. Ayrıca AİHM ilgili kararında, 6384 sayılı Kanun ile oluşturulan iç hukuk yolunun; aynı yapısal veya uygulamaya ilişkin sorunlardan kaynaklanan ihlaller neticesinde Türkiye aleyhine yapılan makul süre ile ilgili tekrar eden şikâyetlerin incelenmesi amacıyla oluşturulan pilot karar usulünün doğrudan ve somut bir sonucu olduğunu vurgulamıştır⁷⁵. Böylelikle Türkiye tarafından getirilen bu yeni iç hukuk yolunun, benzer ve önemli sayıda başvuruyu incelemek zorunda kalacak AİHM'in iş yükünün azalmasına katkı sağlamış olduğu ve ulusal düzeyde bir çözüm sunduğu ifade edilmiştir⁷⁶.

C. Anayasa Mahkemesinin İlk Pilot Karar Uygulaması/ Y.T. Kararı

1. Yasal Dayanak

12 Eylül 2010 tarihinde Anayasa değişikliği sonucunda onaylanan 5982 sayılı “Anayasa Değişikliği Kanunu” ile Anayasa Mahkemesine doğrudan bireysel başvuru yolu hukuk sistemimize girmiştir⁷⁷. Bireysel başvuru usulüne göre, temel hak ve hürriyetleri ihlal edilen kişiler diğer başvuru yollarını tükettikten sonra⁷⁸ Anayasa Mahkemesine doğrudan bireysel başvuruda bulunabileceklerdir. Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu, Anayasa yargısında iptal ve itiraz yolundan farklı olarak, gerçek yahut tüzel kişilerin⁷⁹ Anayasal haklarının ihlalinin dolaylı diğer yargı yollarından bir sonuç elde

⁷⁴ Mahkeme ilgili kararında 6384 sayılı Kanun'un niteliğini ve kabul edilişi sırasında içinde bulunulan bağlamı dikkate almış ve iç hukuk yollarının tüketilmesi şartının başvurunun yapıldığı sırada ele alınmasına bir istisna getirmiş ve başvuru tarihinden sonra ortaya çıkan bir hukuk yolunu da tüketmek gerektiğine karar vermiştir, Müdür Turgut ve Diğerleri/ Türkiye, p. 51.

⁷⁵ Müdür Turgut ve Diğerleri / Türkiye, p. 51.

⁷⁶ Müdür Turgut ve Diğerleri / Türkiye, p. 51.

⁷⁷ 7/5/2010 tarihli ve 5982 sayılı Kanununun 18 inci maddesiyle, 148. maddenin 1. fıkrasının 1. cümlesinin sonuna “ve bireysel başvuruları karara bağlar” ifadesi eklenerek Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkileri arasında bireysel başvurular hakkında karar vermek de eklenmiştir.

⁷⁸ 6216 sayılı Kanun m. 45/2'ye göre “İhlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmali için kanunda öngörülmemiş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir”.

⁷⁹ 6216 sayılı Kuruluş Kanunu (bkz. dn. 80) uyarınca kamu tüzel kişileri bireysel başvuruda bulunamazlar. Özel hukuk tüzel kişileri ise sadece tüzel kişiliğe ait haklarının ihlal edildiği gerekçesi ile bireysel başvuruda bulunabilir (m. 46/2).

edilememesi karşısında başvuru bir yoldur⁸⁰. Dolayısıyla bireysel başvuru yolu insan hakları ihlalini önleme de son hukuki çare olarak görülmektedir⁸¹.

Bireysel başvuru hakkında detaylı düzenleme 6216 sayılı “*Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun*”un⁸² 45-51. maddelerinde yer almaktadır. Anayasa m. 148/3’e göre herkes Anayasa ile güvence altına alınmış olan temel hak ve özgürlüklerinden, AİHS kapsamında olanlardan herhangi birinin kamu otoritesi tarafından ihlal edildiğinden bahisle, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunulabilir. Buna paralel şekilde 6216 sayılı Kanun’un 45. maddesinin 1. fıkrasında herkesin Anayasa ile güvence altına alınan ve AİHS ve Türkiye’nin taraf olduğu protokoller kapsamında korunan temel hak ve özgürlüklerin⁸³, kamu gücü tarafından ihlal edildiğinden bahisle bireysel başvuruda bulunulabileceği düzenlenerek bireysel başvuru kapsamına giren hakların alanı genişletilmiştir⁸⁴.

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapabilecek kişilere ilişkin sınırlama ise 6216 sayılı Kanun’un 46. maddesinde yer almaktadır. Buna göre; “*Bireysel başvuru ancak ihlale yol açtığı ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmâl nedeniyle güncel ve kişisel bir hakkı doğrudan etkilenenler tarafından*

⁸⁰ ANAYURT, s. 690, İBA/KILIÇ, s. 108 vd.

⁸¹ DURSUN, s. 11.

⁸² RG. 03.04.2011, Sa. 27894.

⁸³ AİHS 2. maddesinde korunan “Yaşam Hakkı”nın karşılığı Anayasa’nın “Kişinin Dokunulmazlığı ve Maddi ve Manevi Varlığı” başlıklı 17. Maddesinin 1. Fıkrası (Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir) ; AİHS 3. Maddesinde yasaklanan “işkence yasağı” yine Anayasa’nın 17. Maddesinin 3. Fıkrası (Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz); AİHS 4. Maddesinde yer alan “Zorla Çalıştırma Yasağı” Anayasanın aynı adlı 18. Maddesiyle (Hiç kimse zorla çalıştırılmaz. Angarya yasaktır m. 18/1); AİHS 5. Maddesinde yer alan “Özgürlük ve Güvenlik Hakkı” Anayasanın “Kişi Hürriyeti ve Güvenliği” başlıklı 19. Maddesi ile; AİHS 6. Maddesinde yer alan “Adil Yargılanma Hakkı” ve “Masumiyet Karinesi” Anayasa’nın “Hak Arama Hürriyeti” başlıklı 36. Maddesi ile; AİHS 7. Maddesinde yer alan “Suç ve Cezaların Kanuniliği” Anayasa’nın “Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar” başlıklı 38. Maddesi ile; AİHS 13. maddesinde yer alan “Etkili Başvuru Hakkı” Anayasa’nın “Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması” başlıklı 40. maddesi ile.... Güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerden bazılarıdır. Burada asıl önemli olan husus Anayasa’da koruma altına alınmış olan temel hak ve özgürlüğün AİHS ve Türkiye’nin taraf olduğu Ek Protokoller nezdinde bir karşılığı olması gerektiğidir.

⁸⁴ AYDIN, s. 127.

yapılabilir” (m. 46/1)⁸⁵. Yabancılar⁸⁶ açısından bireysel başvuruda bulunma hakkı, sadece Türk vatandaşlarına tanınan haklar bakımından kısıtlanmıştır (m. 46/3). Sonuç olarak yabancılar, sadece Türk vatandaşlarına tanınan hakların dışında kalan haklar bakımından Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunabileceklerdir⁸⁷.

Bireysel başvurunun kabul edilebilir⁸⁸ olduğu yönünde karar verilmesi halinde, esas hakkında inceleme bölümler tarafından yapılacaktır (6216 S.K m.49/1). Esas inceleme neticesinde başvurucunun Anayasa ile güvence altına alınmış olan hakkının ihlal edildiğine veya ihlal edilmediğine karar verilecektir (6216 S.K m. 50/1). İhlal kararı verilmiş olması halinde ise, ihlalin ve bu ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilecektir. Bu ihlal kararının kaynağı bir mahkeme kararı ise, Anayasa Mahkemesi yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar görürse, yeniden

⁸⁵ Bireysel başvuruda bulunacak kişi kural olarak “gerçek kişi” olmalıdır. Kamu tüzel kişileri hiçbir şartta bireysel başvuruda bulunamazken özel hukuk tüzel kişileri sadece tüzel kişiliğe ait haklarının ihlal edilmiş olduğundan bahisle bireysel başvuruda bulunabilecektir (6216 S.K m. 46/2).

⁸⁶ YUKK m. 3/1,ü bendine göre yabancı “*Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişiyi*” ifade etmektedir.

⁸⁷ Bireysel başvuruya ilişkin usul 6216 sayılı Kanun’un 47. maddesinde yer almaktadır. Buna göre “(1) *Bireysel başvurular, bu Kanunda ve İçtüzükte belirtilen şartlara uygun olarak doğrudan ya da mahkemeler veya yurt dışı temsilcilikler vasıtasıyla yapılabilir. Başvurunun diğer yollarla kabulüne ilişkin usul ve esaslar İçtüzükle düzenlenir. (2) Bireysel başvurular harca tabidir. (3) Başvuru dilekçesinde başvurucunun ve varsa temsilcisinin kimlik ve adres bilgilerinin, işlem, eylem ya da ihmal nedeniyle ihlal edildiği ileri sürülen hak ve özgürlüğün ve dayanılan Anayasa hükümlerinin, ihlal gerekçelerinin, başvuru yollarının tüketilmesine ilişkin aşamaların, başvuru yollarının tüketildiği, başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarih ile varsa uğranılan zararın belirtilmesi gerekir. Başvuru dilekçesine, dayanılan deliller ile ihlale neden olduğu ileri sürülen işlem veya kararların aslı ya da örneğinin ve harcın ödendiğine dair belgenin eklenmesi şarttır. (4) Başvurucu bir avukat tarafından temsil ediliyorsa, vekâletnamenin sunulması gerekir. (5) Bireysel başvurunun, başvuru yollarının tüketildiği tarihten; başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün içinde yapılması gerekir. Haklı bir mazereti nedeniyle süresi içinde başvuramayanlar, mazeretin kalktığı tarihten itibaren on beş gün içinde ve mazeretlerini belgeleyen delillerle birlikte başvurabilirler. Mahkeme, öncelikle başvurucunun mazeretinin geçerli görülüp görülmediğini inceleyerek talebi kabul veya reddeder. (6) Başvuru evrakında herhangi bir eksiklik bulunması hâlinde, Mahkeme yazı işleri tarafından eksikliğin giderilmesi için başvurucu veya varsa vekiline on beş günü geçmemek üzere bir süre verilir ve geçerli bir mazereti olmaksızın bu sürede eksikliğin tamamlanmaması durumunda başvurunun reddine karar verileceği bildirilir”.*

⁸⁸ Kabul edilebilirlik kararı komisyonlar tarafından yapılacak inceleme neticesinde verilecektir (6216 S.K., m. 48/3). Bu karar oy birliği ile alınacaktır. Oy birliği sağlanamamış dosyalar bölümlere havale edilecektir. Kabul edilebilirlik şartları ve bu şartlara ilişkin usul ve esaslar İçtüzüğün ilgili maddelerinde yer almaktadır (m. 48/5).

yargılama yapılmak üzere dosyayı mahkemeye geri gönderecek; eğer yeniden yargılama yapılması hususunda yarar olmadığı saptanırsa, başvuru lehine tazminata hükmedilir veya genel mahkemelerde dava açma yolu gösterilir (6216 S.K m. 50/2)⁸⁹.

6216 sayılı kanunda pilot karar usulüne ilişkin herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. Konunun düzenlenmesi “*Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü*” 75. maddesinde yer almaktadır. Bu düzenlemeye göre; bölümler tarafından, bir başvurunun yapısal bir sorundan kaynaklandığının tespit edilmesi ve bu yapısal sorunun başka başvurulara da yol açtığı öngörülmesi yahut bu yönde tespit yapılması halinde “*pilot karar usulü*” uygulamaya geçirilebilir (İçtüzük, m. 75/1). Pilot karar usulünde, konuya ilişkin bölüm tarafından bir karar pilot karar olarak seçilecektir. Pilot karar usulü re’sen bölüm tarafından, Adalet Bakanlığı’nın istemi üzerine veya başvuru talebi ile başlatılabilir. Y.T. kararında pilot karar usulünün 12.06.2018 tarihinde re’sen başlatılması yönünde bölüm tarafından karar verilmiştir⁹⁰. Görüldüğü üzere, pilot karar uygulamasının yasal dayanağı 6216 sayılı kanun değil tıpkı AİHM’in pilot karar uygulamasında olduğu gibi mahkemenin içtüzüğünde yer alan düzenlemedir⁹¹.

2. Yapısal Sorun

Anayasa Mahkemesi tarafından pilot karar usulü uygulanmasının nedeni; yapısal bir sorun nedeniyle başvurunun yapılması ve bu sorun var olduğu sürece başvuruların devam edecek olmasıdır. Bölüm, almış olduğu pilot kararında yapısal sorunun ne olduğunu ve bu sorunun nasıl giderileceğini belirtmelidir (İç Tüzük m. 75/4). Bu bağlamda Y.T. kararına konu olan yapısal sorunun tespit edilmesi gerekmektedir.

⁸⁹ “(3) Bölümlerin esas hakkındaki kararları gerekçeleriyle birlikte ilgililere ve Adalet Bakanlığına tebliğ edilir ve Mahkemenin internet sayfasında yayımlanır. Bu kararlardan hangilerinin Resmî Gazetede yayımlanacağına ilişkin hususlar İçtüzükte gösterilir. (4) Komisyonlar arasındaki içtihat farklılıkları, bağlı oldukları bölümler; bölümler arasındaki içtihat farklılıkları ise Genel Kurul tarafından karara bağlanır. Buna ilişkin diğer hususlar İçtüzükle düzenlenir. (5) Davadan feragat hâlinde, düşme kararı verilir”. 6216 S.K m.50/3,4,5.

⁹⁰ Y.T. Kararı, p. 8. Anayasa Mahkemesi ilgili ara kararı Adalet Bakanlığına ve İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğüne göndermiş ancak bahsi geçen kurumlar tarafından mahkemeye bir görüş bildirilmemiştir.

⁹¹ Mahkemelere ait olan yargısal sorunu çözme yetkisinin Mahkeme tarafından çıkarılan içtüzük ile idareye devredilmesini kuvvetler ayrılığı prensibine aykırı bulan görüş için bkz. KANADOĞLU, s. 236-237.

Hakkında YUKK m. 54/1-d kapsamında “*Kamu düzeni veya kamu güvenliği ya da kamu sağlığı açısından tehdit oluşturanlar*” kapsamında olduğundan bahisle 30.09.2016 tarihinde Yalova Valiliği İl Göç İdaresi tarafından sınır dışı etme kararı alınan Y.T., idare mahkemesine 31.10.2016 tarihinde iptal davası açtığı gün tedbir talebi⁹² ile birlikte Anayasa Mahkemesine de bireysel başvuruda bulunmuştur⁹³. Anayasa Mahkemesi 01.11.2016 tarihinde tedbir talebini kabul etmiş ve tedbire ilişkin ara kararını vermiştir⁹⁴.

Bir yabancı hakkında sınır dışı etme kararı alınabilmesi, YUKK m. 54’te yer alan sebeplerden⁹⁵ en az birinin varlığının idarece tespit edilmiş olmasına

⁹² 6216 sayılı Kanun m. 49/5’e göre Anayasa Mahkemesi başvuranın temel haklarının korunmasını zorunlu gördüğü tedbirlere kendiliğinden veya başvuranın isteği üzerine karar verebilir. Tedbir kararı alındıktan sonra Anayasa Mahkemesi altı ay içerisinde esas hakkında karar vermek durumundadır. Altı ay içerisinde esas hakkında karar verilmediği durumlarda tedbir kararı kendiliğinden kalkacaktır. Anayasa Mahkemesinin tedbir kararı hakkında detaylı bilgi için bkz. EROL, s. 55-88; TURAN/GÜLHAN KOÇ, s 337-359.

⁹³ Y.T. Kararı, p. 21.

⁹⁴ Y.T. Başvurusu Tedbire İlişkin Ara Karar, p. 26, 27.

⁹⁵ Sınır dışı etme kararı alınması için gerçekleşmiş olması gereken sebepler YUKK m. 54’de “*tahdidî*” olarak sayılmıştır. Bu madde kapsamında belirtilen sebepler dışında kalan başkaca bir sebep ile yabancı hakkında sınır dışı etme kararı alınamayacaktır. Aksi halde bu idari işlem sebep unsuru yönünden sakat bir işlem olarak kabul edilir ve iptali gerekir. YUKK m. 54/1’de sayılan sebeplerin varlığının kesinliği halinde idare yabancı hakkında sınır dışı etme kararı almalıdır. İdareye bu bağlamda yabancı hakkında sınır dışı etme kararı alıp almama konusunda takdir yetkisi verilmemiştir. YUKK m. 54/1’e göre şu yabancılar hakkında sınır dışı etme kararı alınır: “*a) 5237 sayılı Kanunun 59 uncu maddesi kapsamında sınır dışı edilmesi gerektiği değerlendirilenler b) Terör örgütü yöneticisi, üyesi, destekleyicisi veya çıkar amaçlı suç örgütü yöneticisi, üyesi veya destekleyicisi olanlar c) Türkiye’ye giriş, vize ve ikamet izinleri için yapılan işlemlerde gerçek dışı bilgi ve sahte belge kullananlar ç) Türkiye’de bulunduğu süre zarfında geçimini meşru olmayan yollardan sağlayanlar d) Kamu düzeni veya kamu güvenliği ya da kamu sağlığı açısından tehdit oluşturanlar e) Vize veya vize muafiyeti süresini on günden fazla aşanlar veya vizesi iptal edilenler f) İkamet izinleri iptal edilenler g) İkamet izni bulunup da süresinin sona ermesinden itibaren kabul edilebilir gerekçesi olmadan ikamet izni süresini on günden fazla ihlal edenler ğ) Çalışma izni olmadan çalıştığı tespit edilenler h) Türkiye’ye yasal giriş veya Türkiye’den yasal çıkış hükümlerini ihlal edenler ı) Hakkında Türkiye’ye giriş yasağı bulunmasına rağmen Türkiye’ye geldiği tespit edilenler i) Uluslararası koruma başvurusu reddedilen, uluslararası korumadan hariçte tutulan, başvurusu kabul edilemez olarak değerlendirilen, başvurusunu geri çeken, başvurusu geri çekilmiş sayılan, uluslararası koruma statüleri sona eren veya iptal edilenlerden haklarında verilen son karardan sonra bu Kanunun diğer hükümlerine göre Türkiye’de kalma hakkı bulunmayanlar j) İkamet izni uzatma başvuruları reddedilenlerden, on gün içinde Türkiye’den çıkış yapmayanlar k) (Ek: 3/10/2016-KHK-676/36 md. ; Aynen kabul: 1/2/2018-7070/31 md.) Uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından tanımlanan terör örgütleriyle ilişkili olduğu değerlendirilenler”.*

YUKK m. 54/2. fıkra kapsamında kalanlar açısından ise idareye takdir yetkisi verilmiştir.

bağlıdır. Hakkında bu sebeplerden birine dayanılarak sınır dışı etme kararı alınan yabancı, kararın kendisine tebliğinden itibaren on beş gün içerisinde sınır dışı etme kararına karşı idare mahkemesinde iptal davası açabilecektir (YUKK m.53/3). Sınır dışı etme kararına karşı yargı yoluna başvurmak “kural olarak” sınır dışı etme kararının icrasını kendiliğinden durduracaktır. Dolayısıyla yabancı, mahkemenin karar verme süresi olan on beş günlük süre⁹⁶ boyunca sınır dışı edilemeyecektir. YUKK m. 53’ün 676 sayılı KHK ile değiştirilmemiş olan hükmünde, sınır dışı işlemine karşı yargı yoluna başvurulmuş olması halinde herhangi bir istisnaya yer verilmeksizin sınır dışı işleminin icrası durmaktaydı. Bunun için ilgilinin iptal talebine ek olarak yürütmenin durdurulması talebinde bulunmasına gerek bulunmaktaydı. 676 sayılı KHK ile birlikte, sınır dışı kararına karşı yargı yoluna başvurulması için öngörülen on beş günlük sürede ve sınır dışı kararına karşı yargı yoluna başvurulması halinde mahkemenin karar vermesi gereken on beş günlük sürede, yabancının sınır dışı edilmeyeceği yasağına önemli bir istisna getirilmiştir. KHK ile yapılan değişiklik ile birlikte YUKK m. 53/3’ün son hali şu şekildedir: “*Yabancı veya yasal temsilcisi ya da avukatı, sınır dışı etme kararına karşı, kararın tebliğinden itibaren on beş gün içinde idare mahkemesine başvurabilir. Mahkemeye başvuran kişi, sınır dışı etme kararını veren makama da başvurusunu bildirir. Mahkemeye yapılan başvurular on beş gün içinde sonuçlandırılır. Mahkemenin bu konuda vermiş olduğu karar kesindir. Yabancının rızası saklı kalmak kaydıyla, dava açma süresi içinde veya yargı yoluna başvurulması hâlinde 54 üncü maddenin birinci fıkrasının*

Bu kimselerden olduğu tespit edilen yabancı hakkında idare sınır dışı etme kararı alıp almama konusunda takdir yetkisine sahiptir. YUKK m. 54/2’ye göre: “(2) (Değişik: 3/10/2016-KHK-676/36 md.; Aynen kabul: 1/2/2018-7070/31 md.) Bu maddenin birinci fıkrasının (b), (d) ve (k) bentleri kapsamında oldukları değerlendirilen uluslararası koruma başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişiler hakkında uluslararası koruma işlemlerinin her aşamasında sınır dışı etme kararı alınabilir”. YUKK m. 54/2 hükmü 676 sayılı KHK ile önemli bir şekilde değişmiştir. KHK ile değişmeden evvelki halinde “Başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişiler hakkında, sadece ülke güvenliği için tehlike oluşturduklarına dair ciddi emareler bulunduğu veya kamu düzeni açısından tehlike oluşturan bir suçtan kesin hüküm giymeleri durumunda sınır dışı etme kararı alınabilir” hükmü yer almaktaydı. Bu bağlamda uluslararası koruma statü sahibi olan veya statü sahibi olmak için başvurmuş olan yabancıların sınır dışı edilmesi normalden daha zor şartlar taşımaktaydı. Fakat 676 sayılı KHK ile yapılan değişiklik ile uluslararası koruma statü sahibi ve başvuru sahibi yabancıların sınır dışı edilebilmeleri kolaylaştırılmıştır denilebilir.

⁹⁶ YUKK m. 53/3’de yer alan on beş günlük sürelerin Anayasa m. 2, 10, 36 ve m. 142’ye aykırı olduğundan bahisle Ankara 1. İdare Mahkemesinin açmış olduğu iptal davası Anayasa Mahkemesi tarafından reddedilmiştir. E. 2016/37, K. 2016/135, T. 14. 07. 2016; Karar için bkz. RG. 23.09.2016, Sa. 29836.

(b), (d) ve (k) bentleri ile ikinci fıkrası kapsamındakiler hariç, yargılama sonuçlanıncaya kadar yabancı sınır dışı edilmez”⁹⁷. Görüldüğü üzere dava açma süresinde ve yargı yoluna başvurulması halinde yabancı sınır dışı edilemeyeceği kuralına “sınır dışı etme sebebine göre” iki grup istisna getirilmiştir. Birinci grup YUKK m. 54/1. fıkrasının b,d,k bentlerinden her hangi birine dayanarak hakkında sınır dışı etme kararı alınanlar, ikinci grup ise m. 54/2. fıkra hükmüne dayanarak haklarında sınır dışı etme kararı alınanlar. Bu düzenleme ile birlikte bu iki grup yabancı hakkında sınır dışı etme kararı alındığı andan itibaren icra edilebilir hale gelmiştir.

YUKK m. 54/1’e göre haklarında sınır dışı etme kararı alınan:

“b) Terör örgütü yöneticisi, üyesi, destekleyicisi veya çıkar amaçlı suç örgütü yöneticisi, üyesi veya destekleyicisi olanlar”⁹⁸;

d) Kamu düzeni veya kamu güvenliği ya da kamu sağlığı açısından tehdit oluşturanlar;

k) Uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından tanımlanan terör örgütleriyle ilişkili olduğu değerlendirilenler”⁹⁹ birinci grup yabancıları, YUKK m. 54:

“2) Bu maddenin birinci fıkrasının (b), (d) ve (k) bentleri kapsamında oldukları değerlendirilen uluslararası koruma başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişiler hakkında uluslararası koruma işlemlerinin her aşamasında sınır dışı etme kararı alınabilir”¹⁰⁰ kapsamında kalan yabancılar ise ikinci grup yabancıları oluşturmaktadır.

⁹⁷ 676 sayılı KHK’nın 35. maddesine göre; “4/4/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 53 üncü maddesinin üçüncü fıkrasına hâlinde ibaresinden sonra gelmek üzere ; 54 üncü maddenin birinci fıkrasının (b), (d) ve (k) bentleri ile ikinci fıkrası kapsamındakiler hariç, ibaresi eklenmiştir”. Sonrasında 7070 sayılı “Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabul Edilmesine Dair Kanun” (Bkz. RG. 08.05.2018, S. 30354) 30. Maddesi ile değişiklik yapmadan bu ifadeyi YUKK m. 53/3’e eklemiştir.

⁹⁸ Detaylı bilgi için bkz. KUŞCU, s. 96-102.

⁹⁹ Bu sınır dışı etme sebebi 6458 sayılı Kanun’a 676 sayılı KHK’nın 36. maddesi ile eklenmiştir.

¹⁰⁰ Bu fıkra 676 sayılı KHK ile 03.10.2016 tarihinde değişikliğe uğramıştır. 7070 sayılı Kanun ile de aynen kabul edilmiştir. Bu tarihten evvel ilgili hüküm: “Başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişiler hakkında, sadece ülke güvenliği için tehlike oluşturduklarına dair ciddi emareler bulunduğu veya kamu düzeni açısından tehlike oluşturan bir suçtan kesin hüküm giymeleri durumunda sınır dışı etme kararı alınabilir” şeklinde düzenlenmişti.

Anayasa'nın 40. maddesinde Anayasa'da güvence altına alınmış hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkesin yetkili makama geciktirilmeden başvuru imkânının sağlanmasını isteme hakkı yani "etkili başvuru hakkı" güvence altına alınmaktadır¹⁰¹. Etkili başvuru hakkı AİHS kapsamında ise 13. madde ile güvence altına alınmış ve Sözleşme kapsamında tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkesin ulusal bir merci önünde etkili bir yola başvurma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. 676 sayılı KHK ile değişikliğe uğramadan evvel sınır dışı kararına karşı yargı yoluna başvurulmuş olmasının sınır dışı kararının icrasını kendiliğinden durdurması Türkiye aleyhine AİHM tarafından verilmiş olan mahkûmiyet kararlarının¹⁰² bir yansıması olarak değerlendirilmiş ve doktrin tarafından AİHS m. 13 kapsamında etkili başvuru yolu hakkının tamamlayıcısı olarak görülmüştür¹⁰³. Zira AİHM etkili başvuru yolu kavramının otomatik olarak durdurucu etkisi olan bir başvuru yolunun varlığını gerektirdiğini Türkiye açısından ilk olarak "*Abdolkhani ve Karimnia / Türkiye*" davasında belirtmişti¹⁰⁴.

YUKK öncesi dönemde¹⁰⁵ sınır dışı kararına karşı yargı yolu ayrıca düzenlenmemekte Anayasa m. 125 kapsamında¹⁰⁶ genel hükümler çerçevesinde

¹⁰¹ İlgili düzenlemeye göre: "*Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir. (Ek fıkra: 3/10/2001-4709/16 md.) Devlet, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorundadır. Kişinin, Resmî görevliler tarafından vaki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre, Devletçe tazmin edilir. Devletin sorumlu olan ilgili görevliye rücu hakkı saklıdır*".

¹⁰² Sınır dışı kararına karşı yargı yoluna başvurulmuş olmasının tek başına sınır dışı kararının yürütmesini durdurmamasından dolayı Türkiye hakkında AİHS m. 13'e aykırılıktan verilen mahkûmiyet kararları hakkında çeşitli örnekler için bkz. *Abdolkhani ve Karimnia / Türkiye Kararı* (Başvuru No: 30471/08, 22.09.2009), p. 108; *Tehrani ve Diğerleri / Türkiye* (Başvuru No: 32940/08, 41626/08, 43616/08, 13.04.2010), p. 66; *Keshmiri / Türkiye* (Başvuru No: 36370/08, 13.04.2010), p. 23,24.

¹⁰³ EKŞİ, (2012), s. 163; DOĞAN, s. 127, BAYRAKTAROĞLU ÖZÇELİK, s. 245; DARDAĞAN KİBAR, s. 68,69.

¹⁰⁴ *Abdolkhani ve Karimnia / Türkiye Kararı*, p. 108. Detaylı bilgi için bkz. EKŞİ, (2010), s. 65 vd.

¹⁰⁵ YUKK öncesi dönemde yabancıların sınır dışı edilmesini düzenleyen iki temel Kanun bulunmaktaydı. İlki "Yabancıların İkametleri ve Seyahatleri Hakkında Kanun" diğeri ise "Pasaport Kanunu" idi. Her iki Kanunda da sınır dışı işlemine karşı yargı yoluna ait bir düzenleme bulunmamaktaydı. YUKK öncesi dönemde yargı yoluna ilişkin detaylı inceleme için bkz. AYBAY, (2003), s.159-163; GÖĞER, s. 74; DURAN, s. 16-29.

¹⁰⁶ Anayasa'nın 125. maddesine göre "*İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır*".

“İdari Yargılama Usul Kanunu”¹⁰⁷ (İYUK) hükümleri uyarınca sınır dışı kararına karşı idare mahkemesinde iptal davası açılabilirdi. İdari yargı yolunda dava açılmış olması veya temyiz yoluna başvurulmuş olması kural olarak söz konusu idari işlemin icrasını kendiliğinden durdurmamaktadır (İYUK m. 27/1). İdari işlem hakkında yürütmenin durdurulması talebinin ayrıca davacı tarafından istenmesi gerekmektedir. Danıştay veya idare mahkemesi, idari işlemin icrasının telafisi imkânsız ve geri dönülemez sonuçlara yol açacağına kanaat getirirse ve idari işlem açıkça hukuka aykırı ise bu durumda idari işlem hakkında yürütmenin durdurulması kararı verecektir (İYUK m. 27/2). YUKK öncesi dönemde sınır dışı kararına karşı genel hükümler çerçevesinde yargı yoluna başvurulmuş olmasının kendiliğinden sınır dışı kararını icrasını durdurması, AİHM tarafından AİHS m. 13 kapsamında *etkili başvuru hakkının* sağlanmaması olarak yorumlanmış ve Türkiye hakkında m. 13’e aykırılık sebebiyle mahkûmiyet kararları verilmiştir¹⁰⁸. Bu hususu göz önünde bulunduran kanun koyucu YUKK ile sınır dışı edilen yabancılar açısından yargı yoluna ilişkin yeni bir düzenleme getirmiş ve yargı yoluna başvurma hakkını “kendiliğinden” durdurucu etkiye sahip olduğunu belirtmiştir. Ancak 676 sayılı KHK ile birlikte bu uygulamadan vazgeçilmiş “*otomatik durdurucu etki*” belli grup için ortadan kaldırılmıştır¹⁰⁹. Böylelikle AİHM tarafından Türkiye’ye yöneltilmiş olan AİHS m. 13 kapsamında etkili başvuru hakkı bulunmadığı iddiası yeniden gündeme gelmektedir. Olayımızda söz konusu olan yapısal sorun da aslında bundan ibarettir.

YUKK m. 53/3 idare mahkemelerinin sınır dışı kararının iptali talebi hakkında verdiği kararların “*kesin*” olduğunu belirtmiş, böylelikle sınır dışı kararına karşı idare mahkemesi kararının temyizi yolu kapatılmıştır¹¹⁰. İdare mahkemesinin sınır dışı kararının iptali hakkında kararı ile birlikte ilgili olağan kanun yollarını tüketmiş olmakta ve bu tarihten itibaren otuz gün içerisinde Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunulabilmektedir

¹⁰⁷ RG. 20.01.1982, Sa. 17580.

¹⁰⁸ Bkz. dn 97.

¹⁰⁹ Hatta bu belli grup yabancıların durumunun YUKK öncesi dönemden daha kötü olduğunu da söyleyebiliriz. Zira YUKK öncesi dönemde genel hükümler çerçevesinde yapılan yargılamada dava açma süresi İYUK m. 7/1 uyarınca yazılı bildirim yapılmasından itibaren atmış gün olarak düzenlenmiştir. YUKK m. 53/3’e göre ise bu süre sadece on beş gündür.

¹¹⁰ Sınır dışı kararının iptali davaları sonucu verilen idare mahkemesi kararlarının temyiz incelemesinden yoksun oluşu hakkında yapılan eleştiriler için bkz. BAYRAKTAROĞLU ÖZÇELİK, s. 246; ÇİÇEKLİ, s. 176.

(6216 S.K. m. 47/5)¹¹¹. Olağan kanun yollarının tüketilmemesi yani ilgili hukuki sorun için öngörülmüş olan olağan kanun yoluna başvurulmaması yahut başvurulmuş ise sonucunun beklenmemesi hallerinde kural olarak Anayasa Mahkemesi tarafından olağan kanun yollarının tüketilmediğinden bahisle başvuruya ilişkin “*kabul edilemezlik*” kararı verilecektir¹¹². Ancak Anayasa Mahkemesine göre temel hak ve özgürlüklerin ihlal edildiğine ilişkin iddiaların ileri sürülebileceği bir başvuru yolunun mevzuatta öngörülmüş olması tek başına yeterli değildir aynı zamanda bu başvuru yolunun uygulamada da etkili olması gerekmektedir¹¹³. Ayrıca A.A ve A.A. Kararında ortaya koyduğu üzere, yaşam hakkının ihlal edildiğini ileri süren ve sınır dışı edileceği ülkede işkence göreceği iddiasında bulunan kişilerle ilgili; sınır dışı etme kararının bağımsız bir yargı organı tarafından denetlenmesi, bu denetim süresince sınır dışı kararının icra edilmemesi ve yargılama süresince tarafların etkili katılımının sağlanması yönünde bir takım usuli güvenceler getirmektedir¹¹⁴. Bu usuli güvencelerin neticesi olarak ilgili hakkında yaşam hakkı ve kötü muamele iddiası söz konusu olduğunda bu iddialara karşı dava açma süresinde ve dava açıldıktan sonra yargılama sonuçlanana kadar otomatik olarak sınır dışı işleminin engellenmesi gerekmektedir¹¹⁵. Anayasa Mahkemesine göre idari ve yargısal makamların yürütmesi kendiliğinden durmayan sınır dışı işlemini başvuru halinde iptal edebilme kapasitelerine sahip olmaları etkili bir yargılama sağlanması konusunda yalnız başına bir güvence sağlamamaktadır¹¹⁶.

¹¹¹ 6216 sayılı Kanun’un 47. maddesinin 5. fıkrasına göre; “*Bireysel başvurunun, başvuru yollarının tüketildiği tarihten; başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün içinde yapılması gerekir. Haklı bir mazereti nedeniyle süresi içinde başvuramayanlar, mazeretin kalktığı tarihten itibaren on beş gün içinde ve mazeretlerini belgeleyen delillerle birlikte başvurabilirler. Mahkeme, öncelikle başvurusunun mazeretinin geçerli görülüp görülmediğini inceleyerek talebi kabul veya reddeder*”.

¹¹² Kabul edilebilirlik kararı komisyonlar tarafından verilmektedir. Komisyon bu kararı oy birliği ile almalıdır. Oy birliği sağlanamadığı hallerde başvuru bölümlere havale edilmelidir (6216 S.K. m. 48).

¹¹³ Y.T. Kararı, p. 45. Anayasa Mahkemesi daha önceki kararlarında ortaya koyduğu etkili başvuru hakkına ilişkin ilkeleri Y.T. Kararında ilgili Paragrafta tekrar etmiştir. Bu ilkeleri ortaya koyduğu kararları: A.A ve A.A Kararı, Başvuru No: 2015/3941, Karar T. 01.03.2017, Yusuf Ahmed Abdelazim Elsayad, Başvuru No: 2016/5604, Karar T. 24.05.2018, kararlarıdır.

¹¹⁴ Y.T. Kararı p. 48, A.A ve A.A Kararı, p. 62.

¹¹⁵ Y.T. Kararı p. 49.

¹¹⁶ Y.T. Kararı, p. 50.

Somut dava yönünden ortaya çıkan durum idare mahkemesinin uygulamasından veya mevzuatı yanlış yorumlamasından kaynaklanmamakta YUKK m. 53/3 hükmünde 676 sayılı KHK ile yapılan değişiklikten kaynaklanmaktadır¹¹⁷. Başvurucunun idare mahkemesine açtığı davanın sonucu beklenirken sınır dışı edilme riskini ortadan kaldıran yasal bir güvencenin bulunmaması nedeniyle etkili başvuru hakkının ihlal edildiği, ihlalin ise mevzuattan kaynaklanan değişiklik sonucu ortaya çıktığı sonuca varılmış ve Anayasa m. 17 ile bağlantılı olarak 40. madde ile güvence altına alınmış olan etkili başvuru hakkının ihlal edildiğine karar verilmiştir¹¹⁸.

3. İhlalin Ortadan Kaldırılması için Alınması Beklenen Tedbirler

6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin 1. fıkrasına göre başvurunun hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi halinde ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilir fakat yerindelik denetimi yapılamaz ve idari eylem ve işlem niteliğinde karar verilemez.

İhlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilmeden önce ihlalin nedeninin belirlenmesi gerekmektedir¹¹⁹. İhlal idari eylem ve işlemlerden, yargısal işlemlerden veya yasama işlemlerinden kaynaklanabilir¹²⁰. Anayasa Mahkemesi ihlalin ve sonuçların nasıl giderileceğine hükmederken idarenin veya yargısal makamların ve yasama organının yerine geçecek şekilde işlem tesis edemez¹²¹.

İhlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılmasını temin eden yollardan biri olarak pilot karar usulü de öngörülmüştür¹²². Anayasa Mahkemesinin pilot karar usulünü benimsemesindeki en önemli amaç, benzer nitelikte başvuruların tamamının ihlalle sonuçlanması yerine idari mercilerce çözüme kavuşturulması ve böylelikle ihlalin kaynağının ortadan kaldırılmasını sağlamaktır¹²³. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi pilot kararında öngördüğü

¹¹⁷ Y.T. Kararı, p. 60. Anayasa Mahkemesi ayrıca bu değişikliği Anayasa m. 17 /1,2. fıkralarla güvence altına alınmış olan yaşam hakkı ile Anayasa m. 40 bağlamında etkili başvuru hakkına ve Anayasa Mahkemesinin yerleşik içtihatlarına uygun bulmamıştır.

¹¹⁸ Y.T. Kararı, p. 61, 62.

¹¹⁹ Y.T. Kararı, p. 67.

¹²⁰ Y.T. Kararı p. 67.

¹²¹ Y.T. Kararı p. 66.

¹²² Y.T. Kararı, p. 69.

¹²³ Y.T. Kararı, p. 71.

yapısal sorunun ortadan kaldırılması ve benzer başvuruların¹²⁴ ortadan kaldırılması için belirli bir süre öngörüp bu süre zarfında diğer başvuruların incelenmesini erteleyebilecektir¹²⁵.

YUKK m. 53/f.3'de 676 sayılı KHK ile 29.10.2016 yılında yapılan değişiklik ile birlikte YUKK m. 54/f.1, *b/d/k* bentleri kapsamında sınır dışı edilmelerine karar verilen kişiler, idari mercilerce mahkemelere başvurmalarına olanak tanınmadan veya mahkemeye başvurmuşlarsa mahkemenin kararı beklenmeden ülke dışına çıkarılabileceklerdir. Y.T. hakkında YUKK m. 54/f.1, *d* bendine istinaden kamu düzeni veya kamu güvenliği ya da kamu sağlığı açısından tehdit oluşturduğundan bahisle sınır dışı edilme kararı alınmış olmakla Anayasanın 17. maddesinde güvence altına alınmış olan yaşam hakkı ve kötü muamele yasağı ile bağlantılı olarak 40. maddesinde güvence altına alınan etkili başvuru hakkının ihlal edildiği sonucuna varılmıştır¹²⁶. İhlal bir yasama işlemi olan "kanun hükmünden" kaynaklanmaktadır¹²⁷.

İhlale yol açan kanun hükmü yürürlükte olduğuna göre, Anayasa Mahkemesi tarafından ihlal kararı verilmesi ve ilk derece mahkemesi tarafından yeniden yargılama yapılması, ihlali ve sonuçları ortadan kaldırmayacak ve aynı yapısal sorundan dolayı yapılacak başvuruların önüne geçilemeyecek ve Anayasaya aykırı bir şekilde sınır dışı işlemi uygulanmaya devam edilecektir¹²⁸. Bu nedenlerde YUKK m. 53/3. fıkrasının değişiklikten önceki haline getirilmesi veya hakkında sınır dışı etme kararı alınan kişilerin bu karara karşı dava açma süresi içinde ve dava açılması halinde yargılama boyunca kendiliğinden ülkede kalmalarını sağlayacak başka bir düzenleme yapılması, yapısal sorunu ortadan kaldıracak ve benzer nitelikte başvurular yapılmasını engelleyecektir¹²⁹. Bu amaçla kararın bir örneği yasama organına bildirilmiştir¹³⁰.

¹²⁴ YUKK 53. maddesinde 676 sayılı KHK ile yapılan yukarıda izah ettiğimiz değişiklikten sonra Anayasa Mahkemesine bu maddeden dolayı mağduriyet yaşadığını öne sürülerek yapılan ilk başvuru Y.T. Başvurusu olmakla birlikte bu başvurudan sonra YUKK m.53'ün değiştirilmesinden dolayı yaşanan mağduriyetlere ilişkin benzer nitelikte 1545 başvuru bulunmaktadır ve sayıları her geçen gün artmaktadır. Bkz. Y.T Kararı, p. 73.

¹²⁵ Y.T. Kararı p. 72.

¹²⁶ Y.T. Kararı, p. 73.

¹²⁷ Y.T. Kararı, p. 74.

¹²⁸ Y.T. Kararı, p. 75.

¹²⁹ Y.T. Kararı, p. 76.

¹³⁰ Y.T. Kararı p. 76. Bu karara Anayasa Mahkemesi üyesi M. Emin KUZ ek gerekçe göstererek

Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü m.75/f.5'e göre mahkeme, pilot karar ile birlikte bu karara konu olan yapısal soruna ilişkin benzer başvuruların incelenmesini erteleyebilir¹³¹. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi, 29.10.2016 tarihinden 08.04.2019 tarihine kadar yapılmış olan 1545 başvuru ile birlikte bu tarihten sonra gelmeye devam edecek aynı mahiyetteki başvuruların incelenmesinin bir yıl süre ile ertelenmesine¹³² ve ilgililerin bu hususta bilgilendirilmesine karar vermiştir¹³³.

4. Pilot Kararın Bağlayıcılığı

Yapısal sorunu gidermek amacıyla yasama organı tarafından 13 Eylül 2019 tarihi itibarıyla henüz bir girişimde bulunulmamıştır. Peki, yasama organı Anayasa Mahkemesinin pilot kararında belirttiği tedbirleri alıp yapısal soruna neden olan kanun hükmünü ortadan kaldıracak mıdır? Kısaca yasama organı Anayasa Mahkemesi kararında yer alan tedbir talebine uymak zorunda

katılmıştır. Kuz gerekçesini kısaca “...söz konusu yapısal sorunun çözümü için 6458 sayılı Kanunun 53. maddesinin (3) numaralı fıkrasında değişiklik yapılması hususunda yasama organına yapılan çağrının, 676 sayılı KHK ile yapılan değişiklik öncesinde yürürlükte olan düzenlemeye dönülmesi, yani anılan fıkranın -değişiklikten önceki hâle getirilmesi ya da hakkında sınır dışı etme kararı alınan kişilerin bu karara karşı dava açma süresi içinde ve dava açılması hâlinde yargılama boyunca kendiliğinden ülkede kalmalarını sağlayacak başka bir düzenleme yapılması- (§ 76) tamamen yasama organının takdir yetkisi içinde bulunmakla beraber; mutlak olarak böyle bir düzenleme yapılması yönünde çağrı şeklinde anlaşılması gerektiğinin ve yapılacak düzenlemeyle anılan kişiler bakımından farklı bir düzenleme getirilirken sözü edilenlerin etkili başvuru hakkının korunmasını sağlayacak başka hükümler de getirilebileceğinin açıklığa kavuşturulmasında yarar bulunmaktadır” şeklinde belirtmiştir. Sayın üye oybirliği ile alınmış olan bu karara katılmakla birlikte kararda yer alan ihlali ve sonuçlarını giderici tedbirlerin yasama organı tarafından bağlayıcı olmadığını, ihlali, sonuçlarını ve yapısal sorunu giderici başka tedbirler de alınabileceğini belirtmiştir.

¹³¹ Y.T. Kararı p.77'ye göre; “...yasama organı tarafından yapılacak düzenleme yeni başvuruları engelleyecek olsa da Anayasa Mahkemesi önünde bekleyen ve sayısı giderek artan şimdilik 1.545 başvurunun çözümü için yeterli olmayacaktır. Bu konuda mevcut başvurulara çözüm sağlayan geçici bir hüküm getirilmesi veya idare tarafından daha önce alınan sınır dışı etme kararlarının kaldırılması/geri alınması/yeniden değerlendirilmesi ya da başkaca bir çözüm bulunması gerekmektedir. Bu nedenle kararın bir örneğinin ve mevcut başvurular listesinin bilgi ve takdiri için Adalet Bakanlığı ile İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğüne gönderilmesi gerekir”.

¹³² Anayasa Mahkemesi “İncelenmesi Pilot Karar Uyarınca Ertelenen Başvurulara Ait Liste”yi yayınlamıştır. Listede “1632” adet başvuruya yer verilmiştir. Alınan pilot kararın gereğinin yerine getirilmesi amacıyla oluşturulan ve kötü muameleye maruz kalma ve yaşamının tehlikeye gireceği ülkeye sınır dışı edilme kararının şikâyet konusu edildiği bireysel başvurulara ait liste için bkz. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/haberler/faaliyetler/incelenmesi-pilot-karar-uyarinca-ertelenen-basvurulara-ait-liste/> (02.09.2019).

¹³³ Y.T. Kararı p. 78.

mıdır? Bu sorulara yanıt vermek için öncelikle bireysel başvuru kararlarının bağlayıcılığı meselesinin ele alınması gerekmektedir.

2010 yılında 5982 sayılı kanun ile Anayasa'nın 148. maddesinde yapılan değişiklik ile genel esasları belirtilen Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu, 6216 sayılı kanunla ve Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü ile somutlaştırılmış ve 23 Eylül 2012 tarihinden itibaren bireysel başvuru yolu işlemeye başlamıştır¹³⁴. Anayasa m. 153/VI'da Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığına ilişkin; "*Anayasa Mahkemesi kararları, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını gerçek ve tüzel kişileri bağlar*" hükmüne 5982 sayılı kanunla bireysel başvuru kararlarını kapsayıcı ya da kısıtlayıcı nitelikte olacak bir ekleme yapılmamıştır. Doktrin tarafından Anayasa m. 153'de bir değişikliğe gitme ihtiyacının duyulmaması, diğer Anayasa Mahkemesi kararları gibi bireysel başvuru kararlarının da bağlayıcı olduğu şeklinde yorumlanmıştır¹³⁵.

Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru kararlarının sübjektif (*bireysel*) ve objektif (*genel*) iki tür etkisi bulunmaktadır¹³⁶. Anayasa Mahkemesi ihlal kararında başvurucuya ilişkin somut bir önlem alınması yahut bir işlem yapılmasına, bu bağlamda tazminat kararına veya tekrar yargılama yapmak üzere kararın ilk derece mahkemesine gönderilmesine karar verilebilir. Bu bireysel başvuru kararının sübjektif yönünü göstermektedir. Bireysel başvuru kararlarının objektif yönü ise benzer nitelikte olan ve hakları ihlal edilmiş bulunan veya henüz ihlal edilmemiş olan kişiler açısından hakların korunmasını ifade etmektedir. Anayasa Mahkemesinin pilot kararı bireysel başvuru kararlarının objektif etkisini oluşturmaktadır. Zira pilot kararında Anayasa Mahkemesi hak ihlalinin yapısal bir sorundan kaynaklandığını belirtmekte ve benzer nitelikte olan başvurulardan birini -ihlale yol açan Kanun değişikliğinden sonra yapılan ilk başvuru olmasından dolayı Y.T. başvurusunu- pilot karar olarak seçmektedir¹³⁷.

¹³⁴ GÖZTEPE ÇELEBİ, s. 95.

¹³⁵ GÖZTEPE ÇELEBİ, s. 96; KARAN, (2017), s. 11; KARAKAŞ, s. 17. Aksi yönde bkz. KÖKÜSARI, s.14. Yazar bağlayıcılık konusunda Anayasa 153. maddesine dayanılmasının, kararların etkisi konusunda da bu maddeye dayanılması sonucunu doğuracağından bahisle, bireysel başvuru kararlarının bağlayıcılığının Anayasa m. 153'e dayandırılmasını doğru bulmamaktadır. Yazar'a göre; Anayasa Mahkemesi'nin belirli bir ihlal kararının bağlayıcılığının dayanağı, bir konunun yahut ihlal iddiasının nihai olarak sonuca bağlanmasından dolayıdır. Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı açısından ayrıca bkz. KARAN, (2018); BIRTANE, s. 179-188.

¹³⁶ KARAN, (2017), s. 12; GİAKOUMOPOULOS, s. 39.

¹³⁷ KÖKÜSARI, s. 43. Yazar pilot kararların diğer ihlal kararları gibi sadece başvuran

Y.T. başvurusu açısından ihlale yol açan yapısal sorun henüz yürürlükte olan bir kanun hükmüdür. Bu hüküm yürürlükte olduğu sürece, benzer nitelikte olup incelenmesi ertelenen başvuruların sayısı artmaya devam edecektir. Bu bağlamda pilot karar uygulamasının sonucu olarak ihlalin ortadan kaldırılması ve tekrar aynı kanun hükmünden dolayı ihlal kararı verilmemesi için, yapısal sorunu gidermesi gereken merci yasama organıdır. Yasama organı Anayasa Mahkemesi'nin kendisine "tavsiye ettiği" tedbirlerden birini uygulayabilir ya da yapısal sorunu giderecek başka kalıcı tedbirler alınmasına hükmedebilir. Eğer yasama organı tarafından ihlali giderici nitelikte bir tedbir alınmaz ve yapısal soruna çözüm bulunmazsa, Anayasa Mahkemesi ertelemiş olduğu benzer nitelikte başvurular hakkında toplu olarak karar verir¹³⁸. Mahkeme gerekli görmesi halinde erteleme süresinin sona ermesini beklemeksizin ertelediği başvuruları gündeme alarak karar verebilir¹³⁹.

AİHM'in pilot kararlarla taraf devletlere emrettiği özel ve genel tedbirlerin ilgili devlet açısından bağlayıcı nitelikte olması gibi Anayasa Mahkemesinin pilot kararları da diğer bireysel başvuru kararları gibi bağlayıcı niteliktedir¹⁴⁰. Kararların bağlayıcı olmasının bir sonucu olarak, hukuk devleti olmanın gereğinin yapılması bağlamında kararların icrası noktasında yasama, yürütme ve yargının üzerine düşeni yapacağı konusunda şüphe duymamak gerekir¹⁴¹. Bir yüksek mahkeme olan Anayasa Mahkemesi kararına uyarak işlem yapılması, bireysel nitelikte olan ihlal kararlarının yanında genel bir sorun ve hak ihlali olduğunu ortaya koyan pilot kararlar açısından da öneme sahiptir. Zira Anayasa Mahkemesi pilot kararı ile ortada yapısal bir sorun olduğunu ortaya koymuş ve bu sorunun kaynağını da halen yürürlükte olan bir kanun hükmü olarak belirtmiştir. Yukarıda detaylı bir şekilde açıkladığımız kanun değişikliğinden kaynaklı hak ihlalinin ortadan kaldırılması için yasama organı tarafından ilgili hüküm bir an önce değiştirilmeli ve eski hale getirilmeli yahut etkili başvuru hakkını kısıtlayacak şekilde uygulanmasının önüne geçilmesi amacıyla uygun bulunan sair düzenlemeler yapılmalıdır. Hukuk devleti olmanın bir gerekliliği olarak pilot karara uyulması gerekmektedir.

açısından hüküm doğurmadığını, benzer durumda olanları da kapsar nitelikte olduğunu belirtmiş ve sadece herkes için değil yapısal sorundan dolayı hakkı ihlal edilmiş olan kimseler bakımından sınırlı bir etki doğuracağını ifade etmiştir.

¹³⁸ Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü, m. 75/1.

¹³⁹ Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü, m. 75/5.

¹⁴⁰ KÖKÜSARI, s. 15.

¹⁴¹ KARAKAŞ, s. 16.

Zira mahkeme kararlarına uyulmayan, saygı duyulmayan bir yerde ne yargının bağımsızlığından ne hukuk devletinden söz etmek mümkündür.

SONUÇ

Temel hak ve hürriyetlerin korunması açısından Anayasamızda eşitlik prensibi benimsenmekte, vatandaş ve yabancı ayrımı yapılmamaktadır. Anayasa ile tanınmış olan temel hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkes, yetkili makama geciktirmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir (Anayasa m. 40). Öte yandan Anayasa m. 16'da temel hak ve hürriyetlerin yabancılar açısından "*milletlerarası hukuka*" uygun olarak kanunla sınırlanabileceği düzenlenmiştir. Bu bağlamda sınır dışı etme işlemi kişi hürriyeti ve güvenliği ilkesini koruma altına alan Anayasa m. 19 ve yerleşme ve seyahat özgürlüğünü güvence altına alan Anayasa m. 23 hükümlerine, yabancılar açısından getirilmiş olan bir sınırlama niteliği taşımaktadır.

Sınır dışı işlemine ilişkin hükümler YUKK'ta yer almakta ve detaylı bir şekilde sınır dışı etme işlemi tüm yönleriyle düzenlenmiş bulunmaktadır. YUKK m. 53/3 sınır dışı kararına karşı gidilebilecek kanun yolunu öngörmüş bulunmaktadır. Ancak hâlihazırda Anayasa m. 16'ya uygun olarak temel hak ve hürriyetlere kanun ile getirilmiş bir sınırlama olan sınır dışı etme kararına karşı, bir kanun yolunun düzenlenmiş olması tek başına m. 40 kapsamında etkili başvuru yolu bulunduğu anlamına gelmemektedir. Bu başvuru yolunun etkili bir yol olduğundan bahsedebilmek için sınır dışı etme kararının hukuka uygun olup olmadığının değerlendirilmesi ve bu değerlendirme yapılırken taraflara mümkün olduğunca kendilerini savunma hakkı tanınması gerekmektedir. Yürürlükte bulunan YUKK m. 53/3 hükmü tüm sınır dışı edilen yabancılar için yargı yolu öngörmüş olmakla birlikte, sınır dışı kararının icrasının yargı yoluna başvuru süresinde ve yargı yoluna başvurulmuş olması halinde, dava sonuçlanana kadar ertelenmesi bakımından "*sınırlayıcı*" niteliktedir. Bu bağlamda YUKK m. 54/1,b/d/k ve m.54/2 kapsamında sınır dışı kararı alınan yabancılar açısından, yargı yoluna başvuru süresinde veya dava sonuçlanana kadar sınır dışı kararının icra edilmesi ve bu kimselerin ülke dışına çıkarılması mümkündür. Bu kimseler açısından, sınır dışı kararının hukuka uygunluğunun denetlenmesi sırasında, savunma hakkının etkili bir şekilde kullanılmaması veya sınır dışı kararının hukuka uygun bulunmayıp iptal edilmesi gibi nedenlerle telafisi güç sonuçlar doğabilecektir.

Anayasa Mahkemesi, YUKK m. 53/3 kapsamında sınır dışı kararına

karşı öngörölmüş olan yargı yolunun, sınır dışı kararının icrasının ertelenmesi açısından “sınırlayıcı” nitelikte olmasını, Anayasa m. 40 kapsamında etkili bir başvuru yolu olarak görmemiştir. Bu bağlamda aynı hüküm neticesinde aynı hak ihlali sebebiyle yapılan bireysel başvuruların sayının artması sebebiyle, tüm başvurular açısından ayrı ayrı karar vermek yerine pilot karar usulü benimsenmiştir. YUKK m. 53/3’de yapılan bu sınırlamadan sonra Anayasa Mahkemesine yapılmış ilk başvuru kararı olmasından dolayı Y.T. başvurusu pilot karar olarak seçilmiştir. Mahkeme YUKK m. 53/3’ü hak ihlaline neden olan yapısal bir sorun olarak görmüş ve yasama organından bu soruna çözüm bulunması için tedbir alınmasını istemiştir. Yasama organı yapısal sorunu giderinceye kadar bir yıl süre ile aynı sebepten kaynaklı ihlallerin incelenmesini ise ertelemiştir. Yasama organı pilot karara uyarak, yapısal soruna neden olan kanun hükmünün yol açtığı / açacağı mağduriyetleri gidermek/önlemek amacıyla, Anayasa Mahkemesi tarafından benzer başvuruların ertelendiği bir yıllık sürenin geçmesini beklemeksizin gerekli tedbirleri almalıdır. Gerekli tedbirlerin alınmaması, benzer nitelikte başvuruların sayısının artmasına ve dolayısıyla Anayasa Mahkemesinin iş yükünün katlanmasına ve Anayasa m. 40 kapsamında etkili başvuru hakkının ihlalinin devam etmesine, telafisi güç mağduriyetlerin yaşanmasına sebebiyet verecektir.

KAYNAKÇA

ALTIPARMAK, Kerem: “Kopya Davalar ve Pilot Kararlar: Bir Kararda Bin Adaletsizlik?” 50. Yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi: Başarı mı, Hayal Kırıklığı mı? Yayına Hazırlayan: Kerem Altıparmak, **Ankara Barosu Yayınları**, Ankara, 2009, s. 60-107.

ALTUĞ, Yılmaz: **Yabancıların Hukuki Durumu**, Gözden Geçirilmiş 4. Bası, Menteş Matbaası, İstanbul, 1971.

ANAYURT, Ömer: **Anayasa Hukuku Genel Kısım (Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar)**, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2018.

AYBAY, Rona: “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Konusunda Bazı Genel Gözlemler Ve 14. Protokol”, **TBB Dergisi**, Sa. 88, 2010, s. 225-260.

AYBAY, Rona: “Bir İnsan Hakkı Sorunu Olarak Sınırdışı Edilme”, **T.C**

Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, No. 4, 2003(2), İstanbul, s. 141-172.

AYBAY, Rona: **Yabancılar Hukuku**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

AYDIN, Öykü Didem: “Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XV, 2011, s. 121-170.

BAYRAKTAROĞLU ÖZÇELİK, Gülüm: “Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu Hükümleri Uyarınca Yabancıların Türkiye’den Sınır Dışı Edilmesi”, **TBB Dergisi**, 2013(108), s. 211-258.

BERKİ, Osman Fazıl: **Devletler Hususi Hukuku Cilt: 1 “Tabiiyet ve Yabancılar Hukuku**, 6. Baskı, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara, 1966.

BERKİ, Osman Fazıl: **Devletler Hususi Hukuku**, 2. Baskı, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1956.

BİRSEN, Kemaleddin: **Devletler Hususi Hukuku Cilt: 1, Tabiiyet-Yabancıların Hukuku**, İstanbul Bozkurt Matbaası, İstanbul, 1936.

BİRTANE, Şermin: **Etkili Bir Başvuru Yolu Olarak Bireysel Başvuru**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2019.

ÇELİKEL, Aysel/ ÖZTEKİN GELGEL Günseli: **Yabancılar Hukuku**, Yenilenmiş 24. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul, 2018.

ÇİÇEKLİ, Bülent: **Yabancı ve Mülteci Hukuku**, Güncellenmiş 6. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2016.

DARDAĞAN KİBAR, Esra: “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Tasarısında ve Başlıca Avrupa Birliği Düzenlemelerinde Yabancıların Sınır Dışı Edilmelerine İlişkin Kurallar: Bir Karşılaştırma Denemesi”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C. 11, No. 2, 2011, s. 53-74.

DOĞAN, Vahit: **Yabancılar Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2016.

DURAN, Lütfi: “Yabancıların Türkiye’den Sınırdışı Edilmesi”, **İnsan Hakları Yıllığı**, C. 2, 1980, s. 3-32.

DURDUN, Halil İbrahim: **Türk Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda**

Esasa İlişkin Kabul Edilemezlik Sebepleri, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2018.

EKŞİ Nuray: **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Abdolkhani ve Karimnia – Türkiye Davası**, Beta Yayınları, İstanbul, 2010.

EKŞİ, Nuray: **Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku**, 5. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, 2018.

EKŞİ, Nuray: **Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Tasarısı**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2012.

EROL, Gonca: “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Tedbir” **TBB Dergisi**, 2017(130), s. 55-88.

FACTSHEET, **Pilot judgments**, Press Unit, January 2019, https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Pilot_judgments_ENG.pdf (24.07.2019).

GEMALMAZ, H. Burak: “Aihm Yargısında Yeni Dönem: Protokol No. 14’le Getirilen Yeni Kabul edilebilirlik Ölçütünün Uygulanmasına Eleştirel Bakış” **MHB**, C. 31, s. 209-241.

GERARDS, Janneke: “**The pilot judgment procedure before the European Court of Human Rights as an instrument for dialogue**”, M. Claes & P. Popelier (eds.), *Constitutional Conversations Antwerp: Intersentia*, 2012, s. 371-395, https://www.researchgate.net/publication/228184640_The_Pilot_Judgment_Procedure_Before_the_European_Court_of_Human_Rights_as_an_Instrument_for_Dialogue (E.T. 11.03.2020).

ĞIAKOUMOPOULOS, Christos: “The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights and the role of Constitutional Courts”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 33, 2016, s. 35-42.

GÖĞER, Erdoğan: **Yabancılar Hukuku**, 3. Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979.

GÖZTEPE ÇELEBİ, Ece: “Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası Sorunu ile Kurumsallaşma İhtiyacı”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 33, Ankara, 2016, s. 93-118.

HAİDER, Dominik: **The Pilot-Judgment Procedure of the European Court of Human Rights**, *Martinus Nijhoff Publishers*, Leiden-

Boston, 2013.

İBA, Şeref/KILIÇ, Abbas: **Anayasa Yargısı Dersleri**, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2019.

KABAALIOĞLU, Haluk/EKŞİ Nuray/: “Yabancıların Türkiye’den Sınır Dışı Edilmeleri”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, C. 24, Sa. 1-2, 2004, s. 503-522.

KANADOĞLU, Korkut: **Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru**, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2015.

KARAKAŞ, Işıl: “Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 33, 2016, s. 13-17.

KARAMAN, Ebru: “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Yerine Getirilmemesinden Doğan Sorumluluk”, **İUHFM**, C. LXXII, Sa. 1, 2014, s. 411-434.

KARAN, Ulaş: “Bireysel Başvuru Kararlarının İcrası: Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar”, **İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını**, İstanbul, 2017.

KARAN, Ulaş: **Öğretide ve Uygulamada Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası**, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2018.

KÖKÜSARI, İsmail: “Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Yolunda İhlal Kararlarının Kesinliği, Bağlayıcılığı Ve Etkisi”, **EBYÜHFD**, C. XXII, Sa. 1-2, 2018, s. 1-56.

KUŞCU, Döndü: **Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Hükümleri Uyarınca Yabancıların Sınır Dışı Edilmeleri**, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017.

LAMBERT-ABDELGAWAD, Elisabeth: “The Execution Of Judgments Of The European Court Of Human Rights”, **Council of Europe Publishing**, Human rights files, No. 19.

LEACH, Philip/HARDMAN, Helen/STEPHENSON, Svetlana/K.BLITZ, Brad: **Responding To Systemic Human Rights Violations: An Analysis of “Pilot Judgments” of the European Court of Human Rights and Their Impact at National Level**, Intersentia, 2010.

SEVİÇ, Muammer Raşit: **Devletler Hususi Hukuku (Giriş, Vatandaşlık ve**

- Yabancılar Hukuku**), Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1983.
- SEVİĞ, Muhammed Reşit/SEVİĞ, Vedat Reşit: **Devletler Hususi Hukuku**, 3. Baskı, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1962.
- SEVİĞ, Vedat Reşit: **Türkiye'nin Yabancılar Hukuku**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1981.
- ŞİRİN, Tolga: **Türkiye'de Anayasa Şikayeti (Bireysel Başvuru) İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi ve Alman Hukuku ile Mukayeseli Bir İnceleme**, 1. Baskı, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2013.
- TURAN, Hüseyin/ GÜLHAN KOÇ, Muharrem: “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuruda Sağlık Nedeniyle Tedbir Uygulaması”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Sa. 22, Y. 6, 2015.
- WILDHABER, Luzius: “Pilot Judgments In Cases of Structural Systemic Problems on the National Level”, **The European Court of Human Rights Overwhelmed by Applications: Problems and Possible Solutions**, Rüdiger Wolfrum & Ulrike Deutsch (ed.), Berlin, Springer Verlag, 2009.
- YÖRÜK, Abdülhak Kemal: **Devletler Hususi Hukuku Kitap: 2, Ecnebilerin Hukuki Vaziyeti**, Tan Matbaası, İstanbul, 1937.

